תנ״ך · אחרונים · אמרי יושר

תעלומות חכמה על קהלת

רבי יעקב לורברבוים מליסא

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

תעלומות חכמה על קהלת

רבי יעקב לורברבוים מליסא

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/תעלומות-חכמה-על-קהלת/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 7
פרק א 8
פסוק א 8
פסוק ב 8
פסוק ג 9
פסוק ד 9
פסוק ה 9
פסוק ו 9
פסוק ז 9
פסוק ח 10
פסוק ט 10
פסוק י 10
פסוק יא 10
פסוק יב 10
פסוק יג 10
פסוק יד 11
פסוק טו 11
פסוק טז 11
פסוק יז 11
פסוק יח 12
פרק ב 12
פסוק א 12
פסוק ב 12
פסוק ג 13
פסוק ד 13
פסוק ז 13
פסוק ח 13
פסוק ט 13
פסוק י 13
פסוק יא 13
פסוק יב 14
פסוק יג 14
פסוק יד 14
פסוק טו 14
פסוק טז 15
פסוק יז 15
פסוק יח 16
פסוק כ 16
פסוק כא 16
פסוק כב 16
פסוק כד 16
פסוק כה 16
פסוק כו 16
פרק ג 17
פסוק א 17
פסוק ב 17
פסוק ג 17
פסוק ד 17
פסוק ה 18
פסוק ו 18
פסוק ז 18
פסוק ח 18
פסוק ט 19
פסוק י 19
פסוק יא 19
פסוק יב 19
פסוק יג 19
פסוק יד 20
פסוק טו 20
פסוק טז 20
פסוק יז 21
פסוק יח 21

פסוק יט 21
פסוק כ 21
פסוק כא 21
פסוק כב 22
פרק ד 22
פסוק א 22
פסוק ב 22
פסוק ג 23
פסוק ד 23
פסוק ה 23
פסוק ו 23
פסוק ז 23
פסוק ח 23
פסוק ט 24
פסוק י 24
פסוק יא 24
פסוק יב 24
פסוק יג 24
פסוק יד 25
פסוק טו 25
פסוק טז 25
פסוק יז 25
פרק ה 26
פסוק א 26
פסוק ב 26
פסוק ג 26
פסוק ד 27
פסוק ה 27
פסוק ו 27
פסוק ז 27
פסוק ח 28
פסוק ט 28
פסוק י 28
פסוק יא 29
פסוק יב 29
פסוק יג 29
פסוק טו 29
פסוק טז 29
פסוק יז 29
פסוק יח 30
פסוק יט 30
פרק ו 30
פסוק א 30
פסוק ב 30
פסוק ג 30
פסוק ה 31
פסוק ו 31
פסוק ז 31
פסוק ח 31
פסוק ט 31
פסוק י 32
פסוק יא 32
פסוק יב 32
פרק ז 33
פסוק א 33
פסוק ב 33
פסוק ג 33
פסוק ד 33
פסוק ה 34
פסוק ו 34
פסוק ז 34
פסוק ח 34
פסוק ט 34
פסוק י 35

פסוק יא 35
פסוק יב 35
פסוק יג 35
פסוק יד 36
פסוק טו 36
פסוק טז 36
פסוק יז 36
פסוק יח 37
פסוק יט 37
פסוק כ 37
פסוק כא 37
פסוק כב 37
פסוק כג 37
פסוק כד 38
פסוק כה 38
פסוק כו 38
פסוק כז 38
פסוק כח 38
פסוק כט 39
פרק ח 39
פסוק א 39
פסוק ג 39
פסוק ד 40
פסוק ה 40
פסוק ו 40
פסוק ז 40
פסוק ח 41
פסוק ט 41
פסוק יג 43
פסוק יד 43
פסוק טו 43
פסוק טז 44
פסוק יז 44
פרק ט 44
פסוק א 44
פסוק ב 45
פסוק ג 45
פסוק ד 46
פסוק ה 46
פסוק ו 46
פסוק ח 46
פסוק ט 47
פסוק י 47
פסוק יא 47
פסוק יב 48
פסוק יג 48
פסוק יד 48
פסוק טו 48
פסוק טז 48
פסוק יז 49
פסוק יח 49
פרק י 49
פסוק א 49
פסוק ב 49
פסוק ג 49
פסוק ד 49
פסוק ה 50
פסוק ו 50
פסוק ז 50
פסוק ח 50
פסוק ט 50
פסוק י 51
פסוק יא 51
פסוק יב 52

פסוק יג 52
פסוק יד 52
פסוק טו 52
פסוק טז 52
פסוק יז 53
פסוק יח 53
פסוק יט 53
פסוק כ 53
פרק יא 53
פסוק א 53
פסוק ב 54
פסוק ג 54
פסוק ד 55
פסוק ה 55
פסוק ו 56
פסוק ז 56
פסוק ח 56
פסוק ט 56
פסוק י 57
פרק יב 57
פסוק א 57
פסוק ב 57
פסוק ג 58
פסוק ד 58
פסוק ה 58
פסוק ו 58
פסוק ח 59
פסוק ט 59
פסוק י 59
פסוק יא 59
פסוק יב 60
פסוק יג 60
פסוק יד 60

הקדמה

יורדי הים ועושי המלאכה במים רבים (המה חכמי הש"ס) המה ראו מעשי ד' ונפלאותיו במצולות הים שעשה שלמה. עמוק עמוק מי ימצאנה. כנחלים נטיו עד כי באו ועברו מי שיחו עד שכמעט נטיו רגלי חז"ל עם עומק חכמתם מהבין דבריו עד שבקשו לגונזו. ולדעתי הפי' בטעם זה מה שלא כתב בביאור כל החקירות שיהיה מושג לכל שהוא בכדי שלא יעשה מטרה לכל סכל יורה חיצי סכלותו נגדו ולומר שמצא סתירה לכל דבריו. ולזה כתב הכל ברמז שלא יבינה כל אחד כי אם אשר רוח אלקים בו. וגם הוכרח לומר בלשון אשר קיבל ברוה"ק כי יש בתוך הלשון הזה ג"כ מהלך שבילי צפוני סודות. אשר לדעתי כוונו בזה במה שאמרו חז"ל בראש השנה דף כ"א ביקש קהלת למצוא דברי חפץ כתוב יושר דברי אמת ואמרו ז"ל ביקש קהלת להיות כמשה יצא בת קול ואמר כתוב יושר וגו' שהוא משולל הבנה. ולדעתי כוונו בזה היות כי כל דברי הנביאים הן במשל ומליצה כמאמר שלמה להבין משל ומליצה עד שמחמת רוב עשותם משלים כתיב (יחזקאל כ) והמה אומרים הלא ממשל משלים הוא משא"כ תורת משה אשר נסתכל באספקלריא המאירה ודיבר עם ד' כאשר ידבר איש אל רעהו היה יכול לדבר פשוטי התורה בלא משל ומליצה ובכל קוץ וקוץ יש בו סודות נעלמות ושלמה המלך דכתיב בי' ויחכם מכל אדם מהימן וגו' והימן זה משה כמו שפי' רש"י היה משיג כל הדברים שנאמרו לו ברוה"ק בהשגה שלימה עד שהיה יכול לכותבו בלי משל ומליצה. וזהו אומרם שביקש' להיות כמשה היינו לכתוב בלא משל ומליצה יצאה ב"ק ואמר כתוב יושר דברי אמת שאין לך לכתוב רק דברי אמת דהיינו בלשון אשר קיבל ברוה"ק. והנה מרוב צפוני סודותיה אשר לפיהן נאמר בלשון זה תעגנה פעמי דלים. להבין פשוטיה והוא בעיניהם כדברי ספר החתום. ע"כ אנכי תולעת ולא איש אשר אין לי יד לעלות במעלות צפוני סודה נתתי את לבי להבין במקרא דרך ידרוך הדורך ע"פ פשוטו שע"פ פשטו יש בו ג"כ חקירות וחכמות רבים ודברי מוסר לחבר הפסוקים שיהיה לבאר כל תעלומות החקירות שחקרו המחקרים. ולזה קראתיו **תעלומות חכמה**. ואקוי' להשי"ת שכל אדם ימצא בו קצת דברי חכמה. וכמה דברים לקטתי מפי' רש"י ואלשיך וכמ"ש בהקדמתי לשיר השירים. ואם אולי ידמה על הרנה דברים בעיני חכמים גדולים שאין זה כוונת הכתוב מ"מ לא יהא רק כדברי מוסר אשר המה כאסמכתא בעלמא על הכתובי' ולא חברתי זה לפני חכמים גדולים רק לאנשים כערכי ומד' אבקש שידרכני בדרך האמת ויראני מתורתו נפלאות אמן:

פרק א

פסוק א

דברי קהלת בן דוד. כינה עצמו בשמות הללו. היות כי יש שלש מעלות הכרחיות באדם והן חכם גבור ועשיר כמ"ש חז"ל. אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר. וכל המעלות ההן אינם טובים רק כשמשמש בהן לצורך התורה והעבודה וכמ"ש הנביא (ירמיה נא) אל יתהלל חכם בחכמתו גבור בגבורתו ועשיר בעשרו כ"א בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. אמר כי אין לאדם להתהלל באותן מעלות כ"א כשמשמש בהן להשכיל ולידע אותי. אבל כשמשמש בהן לצורך עוה"ז אין לו להתהלל כי לא נתנו לו עבור זה והוא דומה למי שנותן לו המלך לבושין דיקר לילך בהן רק בחצירו של מלך והוא לבשן בבית המשתאות. ולזה בא קהלת להחביל אותן המעלות כשמשמש בהן לצורך עוה"ז. וקרא הנהגות עה"ז בשם תחת השמש שהוא תחת הנהגות המזלות שהטביע הבורא ב"ה בהן. כמו שאמרו המחקרים האדם יולידהו השמש והאדם משא"כ בעוה"ב שאז ימלך ה' לבדו בלי אמצעי כדכתיב (ישעיה ס) לא עוד השמש לאור יומם וגו' ולזה כשבא להחביל כל החכמות שהן לצורך עוה"ז. וכן חכמות החיצוניות. אמר יחוסו שהוא קהלת כי אם הי' בא אחר להחביל הי' אומרין מי אתה לבוא להחביל ואינך יודע אותן על בוריין. ולזה אמר שהוא קהלת שהקהיל כל החכמות ויודע להחביל אותן ונגד מעלות גבורה שהוא הכובש את יצרו במעלו' מדותיות והמעשים. אמר בן דוד שידוע שכל מדותיו היו טובות שהיה מפורסם בחסידות לאהבת ה' אותו. ולכן יכול להחביל כל גדרי המעשים מלבד מעש' התורה. ונגד זה שבא להחביל מעלו' עושר אמר שהוא מלך בירושלי'. וידוע לו להחביל אותן:

פסוק ב

הבל הבלים. אמר נגד מעלות החכמה והגבורה שהן מעלות בגוף האדם. ואמר הבל הבלים בכפל שמהבל ההבלים שבתוכן. כי אי אפשר לומר בהן שהכל הבל כי יש בתוכן ג"כ דברי חכמה שאפי' באומות העולם אם אמר אחד דברי חכמה נקרא חכם. וכן אפי' בדרך ארץ צריך חכמה וגבורה. וכן אפי' במדות רעות כגון קנאה מצינו בפנחס שזכה מחמת שקינא קנאת ה' צבאות. וכן גאוה אמרו ת"ח צריך שיהי' לו שמיני שבשמינית גאוה. וכן אמר גם נגד הגבורה הבל הבלים ולא הכל הבל. משא"כ במעלות העושר אמר הכל הבל כי העושר הוא מעשה שחוץ לגוף והעושר אינו מעלה רק נסיון מה' ב"ה. אם

יעמוד בנסיונו והעשיר הוא כנפקד מאתו יתברך ליתן למי שראוי. וכאשר מקיים זה הרי הוא עומד בנסיונו. וכשמשמש בעשרו לצורך עוה"ז ולקבוץ כעפר צבור הכל הבל:

פסוק ג

ומה יתרון. אמר מה יתרון ושלמו' יקנה האדם בהעמל שיעמול בדברי' שאין לו קיום רק בעוה"ז שהוא תחת השמש. כי בעוה"ב כתוב לא יהי' לך עוד השמש לאור יומם וכו' וא"כ אין לו לאדם לעסוק כי אם בתורה וביראה שעומד לעולם ולנצח נצחים:

פסוק ד

דור הולך ודור בא. אמר שאין כל הדברים שעמל בהן בחכמה ובעושר לצורך העוה"ז מקנין השלימו'. כי הנה דור הולך ודור בא ולא לו יהי' הזרע אשר הוא עומל בהן כי אחר מותו לא ישאר לעצמו אחריו מאומה רק לדור הבא אחריו וממנו לא נשאר רק חלק העפר מד' יסודות שמורכב מהן כמו שאמר והארץ לעולם עומדת ושאר כל היסודות שבין כ"א לשורשו כמו שמבאר והולך בפסוקים הבאים. וכיון שעצמות גוף האדם משתנה ואין לו קיום מכל שכן המקריים שאין להם קיום כשמשמש בעסק העוה"ז:

פסוק ה

וזרח השמש. חשב סבת הוויית המורכבים מד' יסודות כי הרמב"ם במ"נ כתב כי מחמת תנועת הגלגלים נולד ערבוב ביסודות מחמת תנועתם וערבובם נתהוה כל מורכב באמצעיות המעשים המוכנים לכל דבר. ומרוב תנועות הסובבות פושטין המורכבין צורתן במעט מעט בכח הש"י עד שחוזר כל דבר לשורשו כמ"ש הרמב"ם במ"נ. וידוע שהשמש מניע יסוד האש ולכך מכנה יסוד האש בשם שמש וע' באבן עזרא. ולזה אמר כי ע"י זריחת השמש מתנועע יסוד האש הדבוק אל השמש. אל מקומו שואף לחזור ולזריח שם וממילא מחזר גם יסוד האש לשורשו:

פסוק ו

הולך אל דרום. ובמה שהשמש הולך אל דרום וסובב אל צפון. עי"ז סובב הולך יסוד הרוח בתנועת השמש וע"י סביבותיו שב הרוח לשורשו:

פסוק ז

כל הנחלים. כי ע"י תנועות הגלגלים סובב ג"כ שטיפת המים מהנחלים אל הים וזה חלק המים שהולכים למורכבים שם הם שבים ללכת ולא נשאר ממורכבים רק חלק הארציי לעולם עומד כי יסוד העפר שומר תמונתו. משא"כ שאר יסודות משתנים כ"א לחבירו כמבואר במחקרים. וכיון שאין קיום לשום דבר הנעשה בעוה"ז. ומה יתרון לו כשיעסוק בהן:

פסוק ח

כל הדברים יגעים. אם יאמר האומר א"כ כל הדברים יגעים לבלתי שלימו' תכלית. לזה אמר שלמה שזה לא יוכל איש לדבר. כי באמת עיקר השגת השלימות יהי' לעתיד. שתמלא כל הארץ דעה ויהיה להם עונג רוחני לבלתי תכלית. עד שלא תשבע עין לראות:

פסוק ט

מה שהיה הוא שיהיה. כלומר כי לא זו בלבד שהשגה תתחדש לעתיד אלא שגוף ונפש האדם ג"כ יתחדש והנה על נפש נאמר (בראשית ב':ז') ויהי האדם לנפש חיה. ועל הגוף נאמר שם נעשה אדם לשון עשיה וזה אומרו אף שעכשיו אינו ראוי לכך. מ"מ לעתיד לבא בעולם התיקון. מה שיהיה דהיינו הנפש שנאמר בו לשן היה. הוא שיהיה אז יקנה הויה שלימה שאז יהיה ראוי להיקרא בשם הוי'. וגם הגוף מה שנעשה. שנאמר עליו לשן נעשה הוא שיעשה שלבסוף יהיה כך ויקנה שלימות. שיהיה ראוי להיקרא עשיי' ואין כל חדש תחת השמש אבל תחת השמש אין כל חדש שלא כעוה"ז עוה"ב. כי בעוה"ב יתחדש בכל יום עונג והשגה רוחניו' עד בלתי תכלית:

פסוק י

שדבר שיאמר. אף קודם עוה"ב יהיה דברים שיאמר עליהם ראה זה חדש הוא. דהיינו תחיית המתים ושאר נפלאות שיתחדש בעת הגאולה. אמנם כבר היה לעולמים. כי כבר עשה נפלאות ג"כ כאלה בגאולות הר אשונ' וגם אלי' החיה המתים.

פסוק יא

אמנם אין זכרון לראשונים. היינו כל הנסים שהיה בגאולת הראשונים עם מה שיהיה לאחרונה. שכל מה שיהיה באחרונה היינו הנסים שיהיה בשעת הגאולה קודם עוה"ב לא יחשב לזכר כלל ולא יהיה להם זכרן נגד מה שיהיה לאחרונה והיינו בעוה"ב. שנגדו לא יהיו כולם חשובים למאומה:

פסוק יב

אני קהלת. התחיל להחביל החכמה כשמעיינת בדברים הנוגעים אל העולם. והביא ראייה מעצמו שהרי אני קהלת הייתי מלך בירושלים והיה סיפק בידו לעשות ולבחון:

פסוק יג

נתתי אל לבי לדרוש ולתור בחכמה. עם החכמה להבין כל הדברים אשר נעשה תחת השמש כאריסטו וחביריו שנתנו כל חכמתם בענינים הללו. או כשאר אנשים שכל חכמתם בעסק העוה"ז ובעושר. וראתי שבדבר זה הוא ענין רע נתן אלקים לבני אדם היינו שמה שכתוב בתורה ראה נתתי לפניכם היום את החיים ואת המות את הטוב

ואת הרע ראיתי שהדבר הזה היינו כשנותן כל חכמתו בעסקי העוה"ז. זהו הרע המוזכר בתורה אשר נתן אלקים לפניהם לענות בו ודיבר תחלה ממי שנותן כל חכמתו בעסקי עוה"ז להעשיר. ואח"כ מי שמייגע ומענה עצמו בהן. אף דודאי מחוייב האדם לעסוק במו"מ אך שלא ביגיעה כדכתיב אל תייגע להעשיר. ואמר ר"י (בערובין דף נה) לא מעבר לים הוא. לא תמצאנו לא בסחרנים ולא בתגרנים:

פסוק יד

ראיתי את כל המעשים. אמר טעם שהוא ענין רע כיון שבאמת אין צורך יגיעה וחכמה לצורך עסקי עוה"ז. היות כי ראיתי את כל המעשים הנעשים בעולם הם תחת השמש. היינו תחת המזל הנקר' הנהגה השמשיות וכיון שהכל תחת השמש כמ"ש חז"ל בשבת יש מזל לישראל. ואמרו בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא אלא במזלא. רק שמחויב לעסוק שיהיה על מה לחול המזל. א"כ אין צורך חכמה ויגיעה לזה כי ממ"נ אם מזלו טוב כשיעסוק אפי' בלא יגיעה וחכמ' יצליח. וכשמזלו רע אפילו ביגיעה רבה וכל החכמות שבעולם לא יועילו. ואין הבל ורעות רוח גדול מזה שרוחו משתבר בקרבו וכשמייגע עצמו להשתדל בתחבולות חכמה וביגיעה לעסקי העולם ואינו מצליח:

פסוק טו

מעות לא יוכל לתקן. מעות נקרא דבר שהיה מתוקן ונתעוות וחסרון נקרא שהיה חסר מתחלתו. והיינו כי מבוא' אצלי במ"א שאם המזל רע א"י לשנותו לטוב אפי' מחמת שכר מצוה כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא וראיה מר"א בן פדת. משא"כ כשמזלו לטוב יוכל להשתנות בעונש עביר' ולזה אמר כי החכמ' בעסק לא יועיל בין לתקן המעוות היינו מי שמזלו נתעוות מחמת עבירה ור"ל ע"י השתדלות לא יוכל לתקן. אבל יוכל לתקן ע"י תשובה ומע"ט. וכן לא יועיל להשלים החסרון כשמזלו היה רע מתחלתו. וא"כ היגיע' והחכמה בעסק הוא להבל ולריק וממילא הוא ענין רע אשר נתן אלקים לב"א:

פסוק טז

דברתי אני עם לבי חכמה ודעת. עכשיו מדבר במי שנותן כל חכמתו בשאר חכמות שאינן מחכמת התורה. חכמה הוא מה שקיבל מרבו כללים אמתיים. ודעת הוא שיודע להסביר טעמו של כל דבר ודבר בכדי שיוכל להיציא ממנו תולדות וכשמוציא תולדו' נקר' התולדה בינה:

פסוק יז

ואתנה לבי. התחיל להתבונן בחכמת החיצונות המחקרים אף שמכוון לטובה לברר טעותם. ומביא ג"כ ראיה מעצמו שכבר בחנו וניסה אותה. ואמר שנתן לבו לדעת

חכמה. כלומר כללים אמתיים שיהיו אצלו כעמוד ברזל שלא יטעו אותו דבריהם. וגם נתן לבו לדעת הוללת וסכלות. הוללת נקרא סכלות ההעדר שהוא נעדר השכל והסכלות הוא סכלות קנייני. היינו שקנה שכל משובש. ורציתי לדעת אותן ולברר טעון ואחר עיוני בהן ראיתי שגם זהו רעיון רוח:

פסוק יח

ברוב חכמה. היינו שאם ירצה לברר טעותן מכח רב חכמה ע"י הכללים האמתיים שקיבל מרבו עד משה רע"ה מסיני:

רב כעס. מרבה כעס לעצמו הואיל שאינו סותר הוכחות הנראות עצומות בתחלת השכל ואינו מביא סתירה לדעתם מכח השכל רק מכח הקבלה ואולי לא ירצה העולם לסמוך על קבלתו וישארו בנטיית שכלם על דעתם המשובשת:

ויוסיף דעת יוסיף מכאוב. ואם ארצה לסתור דעתם מחמת רוב דעת לברר טעותם מכח השכל יוסיף מכאוב כי העיון והגיון מכלים ומכאיבים הגוף כשהוא ללא צורך רק לברר שטות וטעות. וגם אין כאב גדול מזה כשירצה להסביר טעמים עמוקים לחסירי שכל ויותר טוב שלא יודיע אותן כלל מהקושיות והתירוצים ויניחם על הקבלה כענין שכתוב (דברים א) שמע ישראל כו' ושמע לשון קבלה הוא:

פרק ב

פסוק א

אמרתי אני בלבי. התחיל להבליל המדות הרעות והוא נגד מעלות גבורה שהוא כבישת היצר והעיקר מה שצריך לכבישת היצר אמר שלמה (במשלי י"ד:כ"ג) בכל עצב יהיה מותר. וכן אמרו חז"ל יזכור לו יום המיתה שאין לך דבר שמרחיק גאוה וחמדה ושאר מדות רעות כ"א כשיעלה על לבו מאין בא ולאן הוא הולך ושהוא חוטא ורב מרי. והעצב הזה ודאי מגרש כל המדות הרעות משא"כ השמחה היא מבוא לכולם כמ"ש ואכל ושבע ודשן. כי אין ארי נוהם מתוך קופה של תבן רק מתוך קופה של בשר. ומביא ג"כ ראיה מעצמו כי הוא בחן וניסה אותו שמתחלה אמר בלבו לכה אנסכה והיה כוונתו לשם שמים לראות בטוב שיהיה דעתו צלולה מתוך הרחבה לראות בטוב. וראיתי כי שמחה של הבל היא:

פסוק ב

לשחוק אמרתי מהולל. אמר לא מבעי אם השמחה הוא שמחה של שחוק הוא מהולל ושיעמום וטירוף הדעת ולשמחה מה זו עושה ואפי' השמחה מה זו רעה עושה כי ראה

נא מה הגיע לי כי אף שהתחלתי בשמחה מועטת. מ"מ הגדלתי השמחה לבסוף עד שבאתי לידי מה שהזהיר התורה:

פסוק ג

תרתי בלבי למשוך ביין בשרי ולבי. הוי"ו של ולבי משמשת בלשון ועכ"ז (כמו משלי למ"ד כ"ז) מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו. שאף שמשכתי ביין היה לבי נוהג בחכמה ולאחוז בסכלות ורק שהיה לי מעט אחיזה בסכלות שהן חכמות החיצוניות מעט בשאר חכמות אשר שאר חכמים נכשלו וטעו בהם ונטו מדרך האמת אל דרך הסכלות וחשבוהו לחכמה מעט ועדין היה לשם שמים שהיה כוונתי רק עוד אשר אראה. כדי שאראה. ואח"כ:

פסוק ד

הגדלת מעשי. התחלתי להגדיל מעשה השמח' עד שבניתי לי בתים. כ"כ נתגבר יצרי עלי מחמת השמחה. עד שעשיתי לי גנות ופרדסים וכו' עשיתי לי ברכות מים וכו'. ועתה דע לך גודל הרע הצומח משמחה:

פסוק ז

קניתי עבדים ושפחות. רמז שאח"כ גבר עליו היצה"ר עד שנכשל במה שהזהירה התורה להרבו' סוסים ורמז זה בתיבת מקנה:

פסוק ח

כנסתי לי כסף וזהב. נגד מה שנכשל במה שהזהירה תורה לא ירבה לו כסף וזהב. עשיתי לי שרים ושרות וכו'. שדה ושדות. רמז על שעבר על לא ירבה נשים שהזהירה התורה. וגם הוא נגד המושכל כי מרבה נשים מרבה כשפים והם מרבים שדה ושדות וגם מתענוגות בני אדם ממילא נולדו שדה ושדות:

פסוק ט

וגדלתי והוספתי מכל אשר היה לפני. כל כך גרם לי השמחה עד שגדלתי והוספתי מכל שהיה לפני בירושלים:

אף חכמתי עמדה לי. ואף שעדיין לא נסתלקה חכמתי ממני:

פסוק י

וכל אשר שאלו עיני וכו'. ועתה ראה מה עלתה בי וזה היה חלקי מכל עמלי דהיינו מקלי ולא יפה אמרתי בכל עצב יהיה מותר:

פסוק יא

ופניתי אני. ואחר זה פניתי וראיתי שכל מעשי ועמלי הבל ורעות רוח הוא:

פסוק יב

ופניתי אני לראות חכמה והוללת וסכלות. והתחיל לחקור אם האדם הוא מוכרח במעשיו להיות צדיק או רשע והנה אם נחשוב שהאדם הוא מוכרח במעשיו אזי אין שום תועלת בהחכמה. כי כמו שאם יאסרו את האדם בעבותים ויגררו אותו על קוצים וברקני' שאז אין תועלת בחוש הראות כיון שא"י לדחות הנזק ולא לקרב התועלת. כמו כן אין תועלת בהחכמה כיון שהוא מוכרח במעשיו ומשיב חכמים אחור. וזהו שאמר שראה החכמה שוה כהוללת וסכלו' (והוי"ו של והוללת משמשת במקום כ"ף וכאלו נכתב לראו' החכמה כהוללת וסכלות וכמ"ש המפרשים עי' באיוב ט"ז:כ"א ויוכח לגבר עם אלקי ובן אדם לרעהו. שמשפטו כאלו נכתב כבן אדם לרעהו). כי מה האדם שיבא אחר המלך. כלומר מה יועיל החכמה לבטל גזירת המלך אחר שכבר עשהו וגזר עליו שיהיה צדיק או רשע.

פסוק יג

וראיתי אני שיש יתרון. אח"כ ראה בשכלו כי האדם הוא בחיריי. וממילא יש יתרון להחכמה מהסכלות כמו שיש יתרון לאור מן החושך:

פסוק יד

החכם עיניו בראשו. רואה את הנולד ובבחירתו יכול להציל עצמו. משא"כ הכסיל בחושך הולך ונכשל בבלי דעת. וידעתי אני שמקרה אחד יקרה את כולם. כאן מתחיל לחקור אם יש השארה לנפש. כי אם אין השארה לנפש ח"ו ונמשל כבהמה. ג"כ אין צורך בהחכמה כי צרכי העוה"ז כאין יחשב. וגם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ויש צדיק ורע לו ורשע וטוב לו:

פסוק טו

ואמרתי אני בלבי. ולכך אמרתי בלבי שכמקרה הכסיל הוא הרשע שאין לו השארת הנפש שנאמר עליו (במדבר ט) הכרת תכרת הנפש ההיא:

גם אני יקרני. שח"ו אין לי ג"כ השארת הנפש ולמה חכמתי אני יותר. אמר זה לראיה וכיון להוכחת הפלסופים שאין להנפש השאר' אחר המות כמבואר בעקידה (שער ו) שאם העצם הוא עצם נבד' וממילא יש לו השארת הנפש. ויש כמה וכמה נפשות כביכול יש עול בחוקו יתברך שיתן לזה נשמה ושכל טוב יותר מזה וגם הרבה קדמוני הפלסופים כתבו בזה"ל שאם הוא עצם נבדל ראוי להיות שיהיה הידוע לראובן ידוע לשמעון. ואם הוא כח הכנה המורכב בחומר לבד כמו חוש הראות ושאר חושים ראוי שיהיה אבוד באבוד החומר כשאר החושים. והרב אב"ע תי' בזה שכח השכל שבאדם אף שבתחלת

הלידה הוא רק כת הכנה לקבל הזריחה שזורח מלמעלה כשאר חושים. מ"מ. הוא כח מקבל התעצמות להיות עצם נבדל על ידי המעשה ועיון ע"ש. היינו שכח ההוא יכול להעשות ממנו עצם נבדל ע"י מע"ט וע"י העיון המושכלות. וזהו מאמר שלמה שרצה להוכיח בתחלת שכלו כהוכחת הפלסופים שהנפש הוא רק כח הבנה המורכב בחומר ונאבד באבדו. וכמקרה הכסיל יקרהו. דאל"כ שהנפש הוא רק עצם נבדל ויש לו השארה א"כ למה חכמתי אני אז יותר שהיה ראוי להיות הידוע לראובן ידוע לשמעון כמאמר הפילסוף. ואמר על זה שגם זה הבל שאין זה כלום ובודאי יש השארה להנפש וכמ"ש הרב ב"ע שהנפש נתעצם להיות עצם נבדל ע"י מעשה ועיון אף שעיר פרא אדם יולד וגם אחר שנתעצם ניתן לו ג"כ לשמה שהיא חלק אלקי ממעל כמ"ש המקובלים. ואמר הוכחה לזה כי הנה אמרו בש"ס ת"ח ע"ז שמזקינין דעתן מיושבת עליהן. וזקני עמי הארצות כ"ז שמזקינין דעתן מטורפת עליהן והטעם לזה הוא כיון שהשכל שלהן לא נתעצם והוא רק כח הכנה המורכב בחומר כמו שאר החושים ולבם נחלש והולך. כמו שאר החושים שנחלשים והולכין מה שאין כן בתלמיד חכם שהנפש נתעצם ובכל פעם נתעצם יותר. וכן לדעת המקובלים הטעם שמהכסיל הולכת הנשמה ולזה מתטפשין והולכין. וזהו מאמר שלמה להוכיח השארת הנפש בצדיק ואמר לראיה הכתוב שאח"ז:

פסוק טז

כי אין זכרון להחכם עם הכסיל לעולם. לעולם אין השתוות חשיבות ביניהם. כי זכרון הוא ג"כ לשון ריח והקטרה כמו (תהילים כ':ח') בשם ה' אלקינו נזכיר. כלומר אין ריח קיטור שבשניהם עולה שוה. כי זה בכל יום ויום נחשב ריח קיטור שלו יותר. וזהו נבאש ריחו עוד כשכבר הימים באים הכל נשכח. כלומר כשהימים שלו שוקעים. דהיינו כשיזקין הכל נשכח. כלומר כל החושים אבודים ונשכחים והשכל קיים ונתגבר ולזהו הכריח ואמר ואיך ימות החכם עם הכסיל. האיך אפשר שמיתת החכם והכסיל יהיה שוה ולומר שאינו אלא כח והכנה ונאבד באבדת החומר א"כ היה לו להיות גם אצל הצדיק הולד ונחלש כמו אצל הכסיל:

פסוק יז

ושנאתי את החיים. והתחיל לחקור על רוע הסידור שהרשע מושל בצדיק לכך אמר שמקודם היה שונא להחיים וייאש נפשו ועמלו מהחיים. ודהיינו חיי עוה"ז. כי רע עלי המעשה. היינו מה שנעשה בעוה"ז כיון שכל העוה"ז מתנהג ע"פ מזל הנקרא תחת השמש. והוא הבל ורעות רוח:

פסוק יח

ושנאתי את כל עמלי. עד שהייתי קץ בכל עמלי שעמלתי שאניחנו וכו':

פסוק כ

(התחיל לחקור אם הנהגת עוה"ז הוא רק עפ"י מזל או שהכל בהשגחה)
וסבותי אני לייאש. אמר כ"כ נתחזק שנאת התנהגו' העול' בו כמאמר אסף (תהילים ע"ג:ב') כמעט נטיו רגלי מחמת ראיתי בעוה"ז:

פסוק כא

כי יש אדם. ורוע הסידור מורה ח"ו בסילוק השגחה:

פסוק כב

כי מה הוה לאדם. וכיון שיש סילוק השגח' ח"ו. א"כ מה הוה לאדם בכל עמלו:

פסוק כד

אין טוב לאדם. ואפילו אם יהיה לו טוב על ימיו ולא יעבור עליו שום מקרה רעה. מ"מ אין טוב באדם שיאכל ושתה. והראה את נפשו טוב אין זה ענין שיראה לנפשו שזהו הטוב במה שאכל ושתה. כי הלא באכילה ושתיי' האדם והבהמה שווין ולכך כמעט סבב לבו לייאש מכל עמל וכמ"ש אסף כמעט נטיו רגלי. ואמר לסתור זה:
גם זה ראיתי כי מיד אלקים הוא. ואמר כן אח"כ ראה בשכלו שגם זה מה שאחד עמל בחכמה ובכשרון והרשע נוטלו. מה שמקדם רצה להביא ראיה על סילוק השגחה ח"ו. אח"כ ראה כי גם זה מיד אלקים הוא היינו בהשגחה:

פסוק כה

כי מי יאכל ויחוש. לשון ימהר מי יאכל וימהר לבלוע טוב עמלו חוץ ממני בודאי לא יאכל ולא ימהר לבלעה אחר חוץ ממני ורק בודאי אני אהי' האוכל:

פסוק כו

כי לאדם שטוב לפניו. פי' לא יקשה כלל על רוע הסידור. כי לאדם שטוב לפני הקב"ה נתן חכמה ודעת להבין בשעת קבלת היסורין ולידע שתגמול טוב של היסורין הן בעוה"ב. ואין לו ערך נגד כל יסורי עוה"ז. וממילא יש לו שמחה בקבלת היסורים:
ולחוטא נתן אלקים ענין לאסוף. אף שהרשע והגזלן מסגל ומאסף איזה מצות ומעשים טובים. הוא ככנוס שכר מצות לתת לטוב לפני אלקים כמ"ש חז"ל הצדיק נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע. ואין לך הבל ורעות רוח אצל הרשע יותר מזה שגזל ממון מהטוב לפני אלקים שהוא דבר שאין בו ממש. ונותן להטוב לפני אלקים החלק שיש לו בעוה"ב העומד לנצח. ואין לך חליפין רעים אצל הרשע גדול מזה. וחליפין ומו"מ של הטוב לפני

אלקי' אין לך מעולה ממנו. כי בעד מעט עמל בעוה"ז קינה לעצמו חלק בעוה"ב. וא"כ אני אוכל את כל עמלי ביתר שאת:

פרק ג

פסוק א

לכל זמן ועת לכל חפץ. התחיל לחקור אמיתת הבחירה. אמר שראה במראה הנבואה שלכל הדברים הנעשים בעוה"ז יש זמן קבוע. ועת לכל חפץ היינו אף לדברים התלויים בבחירה (כי חפץ לשון בחירה) למעלה קודם היותו כגון חורבן בהמ"ק וחטאים שעשו ישראל אפי' קודם עשותן כמ"ש רש"י (דברי' לד א') שהראה הקב"ה למשה המציקין שעתידי' להציק להן והראהו בנידן עובדי ע"ג. גם הראה לו המאורעות שעתידין ליארע לישראל ע"ש. (ומה שאמר אצל לכל זמן ואצל חפץ עת. הוא מחמת שביאר אח"כ כי יש מבוא לידיעה ולבחירה. וזמן נאמר ע"ד המזומן ומוכרח לבא בודאי כמו זמן הפרעון. שהפרעון חיובי הוא. משא"כ אם המלוה מייחד לאחד זמן שיבא ללות ממנו מחמת שלפי אומד דעתו חושב שיהיה לו אז מעות. אז לא יקרא מועד הזה זמן כיון שאין הדבר הזה מזומן לבא עכ"פ רק שהוא במחשבה. ועדיין הדבר תלוי בבחירה) כך ראה שלמה בנבואה הזמן שיהיה בהן אותו הדבר. וכמ"ש במדרש קהלת כל העתים נגד ישראל ע"ש:

פסוק ב

עת ללדת. שהקב"ה אמר לשעה קלה אני מיילד לבניי כמ"ש (ישעיה נח) רני עקרה לא ילדה וכו' כי רבים בני שממה. ועת למות כמ"ש (דברים יד לה) במדבר הזה יתמו ושם ימותו:

עת לטעת כמ"ש (עמוס ט':ט"ו) נטעתים על אדמתם. ועת לעקור נטוע כמ"ש (דברים כט כד) ויתשם ה' מעל אדמתם:

פסוק ג

עת להרוג דכתיב (איכה ב ד) ויהרג כל מחמדי עין. עת לרפוא (ירמיהו ל"ג:ו') הנני מעלה עליך ארוכה ומרפא. עת לפרוץ (עמוס ד ג) ופרצים תצאנה. ועת לבנות דכתיב (שם) ובניתים כימי עולם:

פסוק ד

עת לבכות. דכתיב (איכה א ב) בכה תבכה בלילה. ועת לשחוק דכתיב (תהילים קכב ב) אז ימלא שחוק פינו:

עת ספוד דכתיב (ישעיה כב) ויקרא ה' אלהים ביום ההוא לבכי ולמספד. ועת רקוד. דכתיב (זכריה ח') ורחובות העיר ימלא:

פסוק ה

עת להשליך אבנים. דכתיב (איכה ד':א') תשתפכנה אבני קודש:

ועת כנוס אבנים. דכתיב (ישעיהו כ"ח:ט"ז) הנני יסד בציון אבן בוחן. עת לחבוק שנאמר (שיר השירים ב':ו'-ז') וימינו תחבקני: ועת לרחוק מחבק דכתיב (ישעיהו ו':י"ב) ורחק ה' את האדם:

פסוק ו

עת לבקש. דכתיב (דברים ד':כ"ט) ובקשתם משם: ועת לאבד שנאמר (ויקרא כ"ו:ל"ח) ואבדתם בגוים. עת לשמור. דכתיב (תהילים קכ"א:ד') הנה לא ינום וכו'. עת להשליך דכתיב (דברים כ"ט:כ"ז) וישליכם אל ארץ אחרת:

פסוק ז

עת לקרוע דכתיב (שמואל א' טו) קרע ה' את ממלכתך. ועת לתפור דכתיב (יחזקאל לז) והיה לאחד בני ישראל: עת לחשות דכתיב (ישעיהו מ"ב:י"ד) והחשיתי מעולם. עת לדבר דכתיב (ישעיהו מ':ב') דברו על לב:

פסוק ח

עת לאהב דכתיב (מלאכי א':ב') אהבתי אתכם. ועת לשנוא דכתיב (ירמי' ב) ע"כ שנאיתיה. עת מלחמה. דכתיב (ישעיה מג) ויהפוך לאויב. ועת שלום דכתיב (ישעיהו ס"ו:י"ב) הנני נוטה עליהם כנהר שלום וכו'. הרי כל הדברים שנתנבאו הנביאים הן טובתן. הן רעתן. את הכל ראה שלמה המלך ברוח הקודש על כולן עת מיוחד וראה שלמה אותן במראה הנבואה קודם היותם (ומה שאמר כולן בלמ"ד. ובעת ספוד ועת רקוד. וכן בכנוס אבנים ובעת מלחמה ושלום אמר בלא למ"ד. נראה דלמ"ד הוא למ"ד הגרמה לומר שהעת הוא גורם לדבר זה (כמ"ש בס' יערות דבש ח"ב בדרשות שהיה דורש בהמבורג דרוש ה' ע"ש) שהיה אז ג"כ כוכבי שמים לרע. וא"כ בדברים הנעשים לישראל שייך לומר שהמזל היה ג"כ לרע עליהם והיה הזמן ג"כ גורם משא"כ בדבר שנעשה בהקב"ה ובהמ"ק לא שייך עליהם מזל רע. ולכך בעת ספוד שהוא ע"ש שנאמר (ישעיהו כ"ב:י"ב) ויקרא ה' אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד. וכן בעת מלחמה שהוא ע"ש שנאמר (ישעיה מ ג) ויהפך להם לאויב שהוא דבר שעשה ה' בעצמו. וכן בכנוס אבנים שנעשה בבהמ"ק שהוא מקום השראת השכינה. ועושה זה למען השראת שכינתו. לא שייך לומר שהזמן גורם לו ולכך נאמר בלא למ"ד. משא"כ חורבן בהמ"ק

שהשכינה נסתלקה זמן רב קודם חורבן הבית. וממילא חורבן הבית שלא היה אז שם השראת שכינה כלל היה החורבן בצירוף רוע המזל ולכך נאמר בלמ"ד להשליך אבנים:

פסוק ט

מה יתרון. וכיון שנגזר על כל דבר אפילו הטוב והרע שעשו ושיעשו א"כ הדר' קושי' לדוכת' לכאור' דמה יתרון לעמול בתורה ובמצות כיון שיש ביטול הבחירה שהרי כל הדברים שנתנבאו הנביאים הן מוכרחי' קודם היותם שהרי ראיתי במראה הנבואה לאותה זמן הקבוע להן:

פסוק י

ראיתי את הענין. היינו התורה והמצות לענות בו. והוא לשון עסק ויגיעה שראה בכשלו שאין בדבר הזה שציה הקב"ה לעסוק בו קושיא כלל כמו שמבאר:

פסוק יא

את הכל עשה יפה בעתו. אמר לתרץ קושיא זו כי ראה שאף שאת הכל יפה בעתו וקבע לכל זמן. מ"מ לא נתבטל ג"כ הבחירה. כי גם העולם נתן בלבם. פי' בבחירתם כי כן עשה בחכמתו יתברך שאינו מושג בשכלינו שיהיה באופן שבלי מצא האדם את המעשה. כלומר שלא יהיה מוכן לפניו בהכרח המצוה והעבירה לעשותו מראש ועד סוף. רק שמ"מ יהיה בבחירה להטותו לימין ולשמאל (ושלא יסתור הידיעה להבחירה יבואר בסמוך אי"ה):

פסוק יב

ידעתי כי אין טוב. אחר שביאר אמיתת הברירה והשכר והעונש. אמר כי מחמת זה. ידעתי כי אין טוב בכל ימי חייו רק לשמוח במה שיעשה טוב בחייו. כיון שכבר ביאר הבחירה והידיעה והשכר שבעוה"ב שאין ערך אליה א"כ אין שמחה רק בעשיית הטוב כי אין שמחה רק בדבר הבחיריי ולא בדבר הכרחי. וכיין שעשיית הטוב הוא בחיריי ויש לו שכר גדול ראוי לשמוח בעשייתו:

פסוק יג

וגם כל אדם שיאכל. אמר טעם שראוי לשמוח רק בעשיית הטוב ולא בטוב העוה"ז כי האדם שזוכה לב' שולחנות:

מתת אלהים הוא. כלומר דבר קשה הוא מאד ששומן עשרו לא ישמינהו ויבעט. אם לא בעזר אלקים. ע"כ ישמח האדם רק במה שיעשה טוב. ולא בטוב עוה"ז ויותר יש לו לשמוח כשאין לו טוב עוה"ז כ"כ כי אז יכול לשמוח ביותר בעשיית המצות בניקל:

פסוק יד

ידעתי כי כל אשר יעשה. ועתה התחיל לבאר סתירת הידיעה להבחירה שהקשה הרמב"ם ע"ז יאמר אף שמעשה אלקים א"א להשתנות לא להוסיף ולא לגרוע וא"כ כיון שהקב"ה ידיעתו הוא כמו מעשה. וא"א להשתנות ועכ"ז שהאלקים עשה שיראו מלפניו. היינו עשה באופן שיהיה הבחירה קיים כדי שיראו מלפניו. כ"א לא היה הבחירה רק שכל הדברים היו מוכרחים לא היה יראה. וכלל דבריו הוא כיון שמעשה ה' א"א להשתנות. א"כ קשה הענין שעשה שיראו מלפניו דבדבר המוכרח אין יראה כמ"ש הבעל עקידה:

פסוק טו

מה שהיה כבר הוא ואשר להיות כבר היה. אמר לתרץ הקושיא הנ"ל וכיון למה שתי' התי"ט פ"ג דאבות משנה א' וז"ל כי לפניו יתברך אין קדימה ואיחור בזמן וכו' שידיעתו הוא תמיד הווה ואין עתיד לפניו יתברך שמו. אבל הכל הווה. וכמו שבערכינו ידיעתינו בהווה אינו מכרחת כן ידיעתו תמיד בהווה. ולכך השריש הרמב"ם שאין ידיעתו כידיעתינו ע"ש. וזה כוונתו במה שאמר מה שהיה כבר הוא. כלומר כמו מה שהיה כבר הוא. כמו כן אשר להיות כבר הי' כלו' מה שעתיד להיות ככבר היה. שאין קדימה ואיחור לפניו בזמן וממילא ל"ק סתירת הידיעה להבחירה. והאלקים יבקש את הנרדף שלא תקשה על מה שנתן הבחירה באדם וברא היצה"ר שהוא להטותו לדרך רע. ע"ז אמר לתרץ שהאלקים יבקש את הנרדף מתאוות היצה"ר ומנצחו. ומכ"ש כשהוא נרדף מרוע מזלו ושמח ביסורין באהבת ה' משא"כ המלאכים שהן מוכרחין במעשיהן ואינן נרדפין אין להם שכר כ"כ ולכך הצדיקים עדיפי ממלאכים ולכך ניתן הבחירה באדם שכשיזכה יהיה למעלה ממלאכים ודבק בהש"י. כי הנרדף ועומד בנסיונו ובצדקתו הוא חביב מאד בעיני הש"י:

פסוק טז

ועוד ראיתי תחת השמש. אמר שראה עוד דברים שמורים סילוק השגחה ח"ו. כי ראה ברוה"ק דור שיהיה בימיהם עוות המשפט גדול. כי במקום. היינו מה ששופטים עושים משפט לחייב איש אחד. שמה הָרֶשע. הוא רשע גמור שאינו מן הדין. ומקום הצדק. היינו מי שמצדיקין. אותו שמה הָרֶשע. הוא רשע גמור שראוי לחייבו והן מזכין אותו בשקר ואין הקב"ה מציל מידם:

פסוק יז

אמרתי אני בלבי. אמר לתרץ זה כי את הצדיק ואת הרשע ישפוט אלקי' ומסתמא מי שחייבוהו בשקר נגזר עליו היזק זה:

כי עת לכל חפץ. ולא יקשה עליך כיון שנגזר עליו כך למה יענשו המעוותים משפט. ע"ז אמר כי עת לכל חפץ. כי הבעל העקידה כתב הא דנענשו המצרים בעבודת ישראל אף שנגזר עליהם עבדות. וכתב הטעם שאין הכרח כללי מחייב בחיר' חלקית ע"ש. וע"ז אמר כי עת לכל חפץ וכו'. אף שיקצב על המעשה שמוכרחת לבא. מ"מ יש עת ג"כ על הבחירה שבזמן כזה יש מבוא אל הבחירה:

פסוק יח

אמרתי אני בלבי על דברת לברם אלקים. ולא יקשה האיך לא ישגיח הקב"ה עליהם לבטל את מועצותיהם של המון שלא יבחרו אלו הדיינים שלא יקלקלו העולם בקלקול הדין. לזה אמר בלבו על דברת ב"א לברם. כלומר על הנהגת ב"א. (דברת לשון הנהגה ולברם הוא לשון ברירה) על ברורם שבררו אלקים והיינו הדיינים ההם ולא השבית אלקים מועצות האנשים הרשעים כיון שיש בה קלקול הדור (כי אלקים הוא שם מושאל על הדיינים): ולראות שהם בהמה. כלו' שיש בזה לראות שהם בהמה שנסתלק מהם כח השכל שהיא הנשמה שהיא חלק אלקי ממעל ולא נשאר אצל הדור ההוא רק בהמיותם. ולזה המה להם. כלומר שנסתלק מהם השגחות אלקים חיים והם מנהיגים את עצמם:

פסוק יט

כי מקרה בני אדם ומקרה בהמה. ולכך מתנהגים הם ע"פ המקרה כמו הבהמות (כי הוי"ו משמש לפעמים כמו כן) כמו מים קרים על נפש עייפה ושמועה טובה (משלי כח) שמשפטו כן שמוע' טובה. ומקרה אחד להם כמות זה כן מות זה. ולכך גם בסוף לא יהי' להם השארת הנפש רק מקרה א' להם ולבהמת כמות זה כן מות זה כו':

פסוק כ

הכל הולך אל מקום א'. אמר הסיבה שהשליכו השכל שלהם אחר גיוום ונשארו רק כבהמות. היות כי לפי ראות העין הכל הולך אל מקום אחד:

פסוק כא

מי יודע רוח בני אדם. וכיון שאין מושג להם השארת הנפש ע"כ מלא לבם להתנהג כבהמות:

פסוק כב

וראיתי כי אין טוב מאשר. אמר נגד האומרים שאין תועלת לאדם רק בחלק השכלי ולא בחלק המעשי. לזה אמר שאין טוב רק שישמח האדם במעשיו הטובים שיעשה כי זה הוא חלקו. פירוש כי השכל העיוני א"י להביא החומר לעוה"ב וא"כ מי יביאנו להגוף שהוא החומר לראות בטוב הצפון:

מה שיהיה אחריו. היינו אחר העדרו שאין לשכל העיוני מבוא לזכך הגוף רק במצות מעשיות ולזה אין טוב באדם רק לשמוח ולעסוק במעשה המצות. כי בשכל העיוני הוא מסוכן כי לפעמים הוא מטעה אותו מדרך הטוב כמו שאמר למעלה כי אין כל שכל משיג בשלימות כל הדברי' שאינו רואה בחוש לכן יותר טוב לסמוך על המקובל בידינו ולשמוח במעשים הטובים שיציה הקדוש ברוך הוא אותנו:

פרק ד

פסוק א

ושבתי אני ואראה. שראה ברוה"ק קילקול הדורות שהעסוקים כולם שבכל דור ודור הם תחת השמש כי מקוד' אמר אף שיש קלקול משפט מ"מ הצדיק והרשע ישפוט אלקים ועתה אמר שראה ברוה"ק שקלקול הדורות יהיה גדול כ"כ עד שיהי' הסרת ההשגחה מכל וכל כמ"ש בתוכחה (ויקרא כ"ו:כ"ח) והלכתי עמכם בחמת קרי. ופי' הרמב"ם דהיינו שיהי' העונש בהסתר השגחה ולזה אמר שהעשוקים יהיה רק תחת השמש היינו תחת המזל בלבד בלי שום השגחה עד שרא' דמעת העשוקים אשר אין להם מנחם מלמעלה. שאין עושין להם דין מלמעלה אף ע"י שערי דמעות שלא ננעלו וגם. מיד עושקיהם כח. כלומר שגם מיד עושקיהם בא הכח והאונס במה שאין להם מנחם והיינו שמונעין מהם דרכי התשובה עד שעושקיהם דהיינו השטן וכת דליה גוברים עליהם ברב כחם להחטיאם כ"כ עד שלא יהיה עליהם מנחם מלמעל' עד שכל הדור הם מסולקי השגחה ועל הדור כזה אמר ושבח אני את המתים שכבר מתו שלפעמי' נשאר מן הדור הראשון שלא נתקלקלו כ"כ ואומר עליהם:

פסוק ב

ושבח אני את המתים. היינו שמשבח המתי' שכבר מתו קודם קלקול הדור ההוא ומה שאמר שכבר מתו. לומר שאותן הדורו' הראשונ' כל שרחוקים יותר מדור הרע הזה כבר יש לשבח יותר שמי שמת קרוב יותר לדור זה גרע כיון שהוא הגורם הקרוב לדור הרע הזה. ומכ"ש מן החיים אשר המה חיים עודנה. בביאת דור המקולקל:

פסוק ג

וטוב משניהם. הדור שלא נולדו עדיין כי הראשונים אף שמתו כבר מ"מ הן היה המולידים להדור הרע ההיא:

פסוק ד

וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון. שראה במראה הנבואה הסבה לזה שהוא משום שכשרון המעשה שבדור הרע הזה אינו רק לקנאת איש מרעהו וכשרון מעשה כזה גם זה הבל ורעות רוח:

פסוק ה

הכסיל חובק את ידיו. הרשע שבדור ההוא חובק את ידיו מעשות המצוה:
ואוכל את בשרו. אמר זה בדרך משל כלומר אין לו שום שכר מצוה שיהיה לו לאכול ממנו אפי' בעוה"ז כי לרשע נותנין שכרו בעוה"ז. ובדור הרע הזה אין להרשע שום מצוה שיהיה לו אף איזה שכר בעוה"ז ואין לו שום דבר לאכול ממנו. ולכן אמר בדרך משל ואוכל את בשרו כמו שאמרו על פועל עצל שאין לו שום פעולה לאכול ממנו וע"כ הוא מוכרח לאכול את בשרו:

פסוק ו

טוב מלא כף נחת. אמר זה נגד מה שאמר מקודם שטוב אשר עדן לא היה. והיינו שאפי' הצדיקים היה טוב להם שלא נבראו. מאשר יראה המעשה הרע הזה. אף שהבריאה יש בו תועלת הידוע שלא יאכל למעלה מתנת חנם. מ"מ טוב היה להם מלא כף נחת ממלא חפנים עמל שיש להם אחר העמל. ורעות רוח בראות' המעש' הרע הזה:

פסוק ז

ושבתי אני ואראה הבל. כלומר שראה סבת ההבל והרשע שנעשה בעולם שהוא משום שיבאר בהפסוקים שאח"כ (מכאן ועד פסוק ט"ו נלקח מב"ע):

פסוק ח

יש אחד ואין שני. כי הנפשות הם שלשה והם נפש רוח ונשמה כמ"ש הרמב"ם בהקדמתו לפרושו במס' אבות והאבן עזרא כאן ע"ש. והנה כח החומר שהוא כח הבהמיי הנקר' נפש. והכח המתעורר הנקרא רוח והכח השכלי שבו. והוא אחד ואין שני לעזרו. כי הב' נפשות מתנגדות לכח השכל:
גם בן ואח אין לו. כי הבנים והאחים אינם קרובם להם רק מצד החומר כי הצורה השכליות אין לה קרוב ויורש ונוחל ואותן הב' כחות מושכין השכל להיות בחברתן לילך אחר תאותם הגשמיות ואין קץ לכל עמלו:

וגם עיניו לא תשבע עושר. ואינם מעלים על לבם כלל לומר ולמי אני עמל הלא לאלו יהיה הזרע עי"ז מחסר את נפשו מטובה ואין לך הבל וענין רע גדול מזה:

פסוק ט

טובים השנים מן האחד. כלומר טובים וחזקים הן ב' הנפשות דהיינו הנפש שהוא נפש הבהמיי שניזן ממאכל ומשתה ומשגל והב' הוא הרוח שהוא כח המתעורר לבקש ולהתאוות לדברים אין חפץ בהם. מן השכל אשר הוא רק אחד:
אשר יש להם שכר טוב בעמלם. שהם נהנים מיד בעמלם ומקבלים שכרם מיד וטובי' וחזקים הן מן הא' הוא כח השכל:

פסוק י

אם יפול הא'. ידוע הוא בדברי המחקרים כי אותן הב' עוזרים זה את זה שאם יקרה פגע באחד מהן הכחות מסייעין זה לזה עד שישיבו על בוריים ואי לא האחד היינו כח השכל שהוא אחד המשובח באדם (כי אחד הוא לשון משובח כמ"ש באברה' (ישעיה נא) כי אחד קראתיו) שאם יפול האחד ואין שני להקימו. אם יפול הוא ממדריגתו אין לו שום עזר:

פסוק יא

גם אם ישכבו שנים. שניהן בחברתן יחם להם. כלומר יכולין להוציא תולדתיהן. ואין השכל יכול להוציא תולדותו להיותו אחד ואין לו עוזר:

פסוק יב

ואם יתקפו האחד. אפילו אם ימצאו מוכיחים ומדריכים שיתקפו ויחזקו כח השכל הב' יעמדו נגדו. אותן הב' כחות יעמדו נגדו. והחוט המשולש מכ"ש כשכבר המשיכו אותן הב' לכח השכל לילך אחר תאות' החושיים וגם הוא ג' בחבורתם לא במהרה ינתק. א"א שוב לנתק אותם:

פסוק יג

טוב ילד מסכן. ואל תתמה על החפץ למה עשה הקב"ה באופן זה שיהיה הב' כנגד השכל ואיך יהיה ביד השכל להתגבר על שניהם. כי הב' תמיד חזקים מא'. לזה אמר שהדבר זה לא היה כי הקב"ה עשה את האדם ישר והוא נותן כח באחד הוא כח השכל להתגבר עליהם. וטוב הוא הילד המסכן. וקראו ילד ע"ש שנולד באחרונ' אחר שכבר האדם בן י"ג שני' וגם הוא מסכן ומצד בדידתו וסיוע אין לו. ממלך זקן וכסיל שהוא נפש הבהמיי שבאדם וקראו זקן מצד קדימת הווייתו. וכסיל הוא כח המתעורר להתאוות דבר שסופו מר. אשר לא ידע להזהר עוד אמר כי באמת הכח ההוא כסיל שא"י להזהר שלא יכבוש

תחת השכל שהוא הילד (ועוד הוא מלשון תוספות וריבוי כמו ויבך על צואריו עוד) ואין לו כח נגד השכל ובקל יכל לכבשו. כי אין לו כח להזהר בעצמו מהכבש תחתיו:

פסוק יד

כי מבית האסורים יצא למלוך. כי בעת הבריאה נטע הקב"ה בטבעם של הכחות החומריות שיהיה אסורים ת"י כח השכל וכאשר יצא למלוך מבית האסורים יצא:

כי גם במלכותו נולד רש. בשעה שהוא מולך בעוד שאין שכל בשלימות נולד רש. ואין לו כח להמציא פעולתו שהוא רק בטבעו בלעדי עצת השכל:

פסוק טו

ראיתי את כל החיים. בדור הרע הזה. ראיתי שאפי' הצדיקים הנקראים החיים המהלכים תחת השמש עם הילד הב' היינו כח השכל:

אשר יעמוד שעומד. תחתיו במקום כח החומריי למלוך:

פסוק טז

אין קץ לכל העם. כלומר כיון שרואין שאין קץ לכל העם דהיינו שאין שום רע עובר עליהם ובסבה זו אשר אין קץ ושום רע עובר על הרשעים. גם האחרונים אף שהולכין בדרך טוב ושומעין להילד החכם שהוא היצר טוב עכ"ז לא ישמחו בו ואין עובדים את ה' בשמחה ולזה מסיים גם זה הבל ורעיון רוח כיון שהם עובדים בעצבות וכמעט יהי' נטוי רגלם וכמאמר אסף (תהילים ע"ג:ב') כמעט נטוי רגלי כי קנאתי בהוללים:

פסוק יז

שמור רגלך באשר תלך אל בית אלקים. אחר שאמר שראה דור מקולקל מאד עד שמביא לכפירת השגחה. ולכך הזהיר ואמר כשילך לעיין בענין אלקות כשתראה רוע סידור הנהגה ותבא ח"ו לכפור בהשגחה או שתייחס ח"ו חסרון בידיעתו ית"ש כמו שדימה איוב בצרותיו. לזה אמר כיון שאני מלמדך שבאמת מחמת רוע קלקול הדור יש לפעמים הסתרת ההשגחה כמ"ש בתוכחה אף אני אלך עמכם בחמת קרי וכמ"ש הרמב"ם וכשיש הסתרת ההשגחה נמסר באמת ההנהגה להמזלות:

וקרוב לשמוע. כלומר קל להבין (כי שמוע לשון הבנה הוא) כי כיון שיש סתירת השגחה והן רק תחת המזל שלא יקשה שוב הטוב שיש להרשע וז"ש:

ומתת הכסילים זבח. ההשפעה שנותנים המזלות (כי כסילים שם מכונה למזלות כדכתיב (איוב ט':ט') עושה כסיל וכימה:

כי אינם יודעים לעשות רע. כלומר כי הן עושין רק מה שהוטב בם לילך כפי דרכם וא"י לעשות רע להרשע ויש זמן להקב"ה ליפרע מהרשע בעוה"ב וליתן שכר טוב לצדיקים בעולם הטוב לעתיד:

פרק ה

פסוק א

אל תבהל וכו' להוציא דבר לפני האלקים. כאן מדבר נגד כל יחיד שבישראל ואומר ששתראה שנוהג עמך במדה"ד הנקרא אלקי' הוי זהיר בדבריך ואל תהרהר אחריו שלא תדבר נגדו יתב"ש רק תדום כמו וידום אהרן (ויקרא י':ג') וכ"כ (איכה ג':כ"ח) ישב בדד וידום כי נטל עליו וע' רש"י שם:

כי אלקים בשמים ואתה על הארץ. כיון שהקב"ה על השמים ואתה על הארץ וכאשר גבהו שמים מהארץ כמו כן (גבהו מחשבותיו ממחשבותינו. ואין ביכלתינו להשיב דבר ממדותיו יתב"ש. ע"כ יהיה דבריך מעטים. או יאמר כוונת המליץ בבחינת עולם כי אלקים בשמים ואתם על הארץ הולך נכחו ע"ש. וכוונתו כי האדם הוא עולם קטן ובו תלוי תיקון עולמות ובחטאם פוגם בהם. ולזה אמר ע"כ יהיו דבריך מעטים. כי בדיבור קל לפעמים פוגם דבר גדול. משל למלך בו"ד שיש לו מכתב התחלקות כל הארצות לארציהם וציורם (שקורין בלשון אשכנז לאנד קארט). ובא איש א' ומחק נקודה א' קטנה וכעס עליו המלך מאד ורצה להרגו. ושאל לו אוהבו וכי מפני נקודה קטנה כזאת אתה כועס עליו עד מאוד כ"כ. והשיב לו המלך הלא נקודה זאת מורה על מדינה שלימה. וכן הוא אצל האדם כי בדיבור קטן לפעמים מקצץ בנטיעות של עולם העליון. לכן צריך אתה להזהר מאד בדבריך:

פסוק ב

כי בא החלום ברב ענין. כמו שהחלום מראה דמיונות כוזבות מחמת שפקד שכלו ונשאר המדומה לבד. ומראה כל מה שנתפס בדמיונו לפעמים דבר הכוזב. כמו כן בהרבות דברים אין השכל משגיח ע"כ דיבור שיצא מפיו לזה לפעמים מוציא מפיו מה שעלה על דמיונו דבר כוזב כיון שאין להשכל שפיטה בכל דבריו מחמת הרבות דברים:

פסוק ג

כאשר תדר נדר. אמר שכ"כ ראוי להיזהר ממנו אפילו מה שנראה שהוא טוב כמו לנדור נדר בעת צרה. ולזה מזהירו שכאשר הקב"ה מתנהג עמו במדה"ד הנקרא אלקים ותדור נדר להמלט מצרה אל תאחר לשלמו מיד בשעת הנדר שאינו דומה לנדר נדבה שאינו

עובר בבל תאחר עד אחר ג' רגלים. משא"כ בנודר בעת צרה שבא על חטא שחטא ומחמת חטאו נקרא כסיל לכך מחוייב לשלם. ואמר הטעם ליזהר כי אין חפץ בכסילים. פירוש אין בחירה ורצין בכסילים דמכיון שחטאו הן כסילים אפשר שאם תאחר ותראה שלא נמלטת מצרה זאת תסרב מליתן ותאמר כיון שלא הועיל לי למה אשלם. ולכך הזהירו את אשר תדור שלם מיד:

פסוק ד

טוב את אשר לא תדור. אם אין לך לשלם תיכף טוב אשר לא תדור עכשיו משתדור ולא תשלם כי אפי' אם תדור אם אמלט מצרה הזאת אעש' כך. ישיאך לבך לשאול על נדרך ואולי לא תתחרט בלב שלם לכן טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם:

פסוק ה

אל תתן את פיך וכו'. שע"י נדרי פיך כשתעבור אח"כ על נדריך הרי אתה מחטיא את גופך ולזאת אל תגרום בפיך לחטא את בשרך. ואל תאמר לפני המלאך. לפני השליח שבא לתבוע את נדרך כי שגגה הוא שתאמר שבטעות היה נדרך שתרצה לעשות ע"י שאלה לדרך טעות. והנה כ"ז מוסב על מ"ש למעלה שיהיה דברים מעטים ביסורים. ואמר לא די שאסור בדברי קינה וצער כי אפי' בדברי מצוה כגון לנדור נדר הוא אסור. וטוב למעט אפי' מדיבור זה רק אם ירצה לנדור ישלם מיד ולמה לו לנדור נדר קודם התשלומין. ומכ"ש שתיזהר בדבריך לדבר דברים שהם נגד רצון הקב"ה. למה יקצוף אלקים. מוסב על האזהרה שיהיה הדברים מועטים כי אולי ח"ו ברוב דברים יתריס ח"ו לפני הקב"ה להיות תוהה על הראשונות ח"ו ולומר מה הועיל לי מעשה זה ואז יקצוף הקב"ה וחבל את מ"י היינו המצות שעשה בראשונה:

פסוק ו

כי ברוב חלומות. (כי משמש בלשון אפילו) ואמר מעתה שאפילו אם החלומות והבלים ודברים הרבה שיבהילוך וירצה להוציאך מדעתך להסיר ולהכחיש השגחת הבורא אל תשמע להם כי את אלקים ירא (כי הזה משמש בלשון רק כלומר רק את אלקים ירא. ושם ההבלים נאמר על אותות הוברי שמים כמ"ש אם יש בהבלי שמים מגשמים והוא ע"ד שאמרו כי יקום נביא או חולם חלום:

פסוק ז

גבוה מעל גבוה שומר. (שומר הוא מלשון ממתין כמו ואביו שמר את הדבר) (בראשית לז יא) כלומר כי הוא מאריך אף:

וגבוהים עליהם. הרבה ממונים שלוחים גבוהים יש להקב"ה עליהם שיכול להיפרע במלאת סאתם:

פסוק ח

ויתרון ארץ בכל הוא. מלבד הממונים הגבוהים הלא אפילו הפחותים שבפחותים שהיא הארץ יתרונה ושליטתה על כל אשר עליה. וע"י יכול להתפרע מהם שהארץ לא תתן יבולה. וראה יתרונה של הארץ על כל היושבים עליה כי הלא:

מלך לשדה נעבד. אפי' המלך צריך להיות כו' (כמ"ש רש"י ז"ל והתרגום כאן). בשביל תבואות השדה שנחסר ממנו ואמר זה כי ע"י הארץ נתפרע גזל השופטים דכתיב ויהי בימי שפוט השופטים ויהי רעב בארץ (רות א׳:א׳):

פסוק ט

אהב כסף. ע"כ מהבל הבלים שבחכמה והיינו כבישת היצר הן בעת שמשפיעין לו טובה. והן מכבישת היצר בעת שמריעין לו שהוא שלא יתריס נגד הקב"ה כמו איוב ועתה הוא מתחיל להחביל את המתאווים לעושר. וזהו אמרו אוהב כסף הרי לא ישבע כסף. שהכסף היינו לא גוף האוכל:

ומי אוהב בהמון לא תבואה. אומר בדרך משל היינו שאהב רק לצבור כעפר כסף ולא להוציאו לסבות התבואה כלומר הפירות. כי הפירות של הממון הן צדקה ומע"ט וגם לגמול נפשו ומי שאוהב לצבור כעפר כסף ולא הפירות של הממון לעולם לא ישבע ואדרבה מרבה נכסים מרבה דאגה. משא"כ האוהב פירות הממון מכיון שיש לו כל צרכו הן לעשות הטוב המחוייב. הן לגמול נפשו הוא ישבע מהממון ורימז בזה שראוי לכל מי שנתן הש"י עושר שיהנה מפירות של הממון ועיקר פירות מהממון להוציאו לצורך מצוה וצדקה שהוא לחם חוקו של הנפש ? רק צוברו כעפר או שממלא מהן רוב תאוות אין לך הבל גדול מזה:

פסוק י

ברבות הטובה רבו. אמר ראה ההפרש בין מי שעובד עבודת ה'. למי שעובד לצורך עוה"ז כי העובד לצורך עוה"ז לא לו יהיה הזרע כי ברבות הטובה רבו אוכליה. וא"א לו לאכול הכל או שישאיר לבניו או לאחרים. ומה כשרון לבעליה ואין להבעלים במותר בכדי אכילתם רק הנאת ראות עיניו משא"כ העובד עבודת ה' אוכל כל שכרו אחר מותו בין מעט בין הרבה. וגם מותו הוא רק כעין שינה כמו שאמרו במדרש על פסוק וימת אברהם זקן ושבע ימים. שהקב"ה מראה לצדיקים שכרם קודם מותם והן שבעים וישנים. ולזה אמר בפ' שאחר זה כשיגיע הזמן לקבל שכרם:

פסוק יא

מתוקה שנת העובד וכו' המיתה היא מתוקה כעין שינה לגוף וגם כל שכר עבודתו יאכל בעצמו בין הוא מעט ובין הוא הרבה ואין לאחרים חלק עמו:

והשבע לעשיר אינו מניח לו לישן מחמת שהי' שבע בחייו וקיבל כל שכר מצותיו. וסובל כל עונש העוונו' אחר מותו ומרוב היסורין שסובל אחר מותו באכול אותן רמה ותולעה ושאר היסורין העוברין עליו איננו מניח לו לישן בנחת וכלל דבריו הוא שהרשע שכרו בעה"ז ויש לו ריבוי טובו' בעה"ז. אמנ' אין בו ממש כי לא לו יהי' הנאת ריבוי הטובו' רק לאחרים ואין לו רק הנאת ראות עיניו. אבל הצדיק בבוא עת קיבול שכרו דהיינו אחר מותו לא תחשוב שאף שאח"כ יש לו רב טוב הצפון. מ"מ הפתח דהיינו המות הוא קשה מאד. לזה אמר שאדרבה הפתח דהיינו המות הוא מתוקה מאד אצל הצדיק שמראין לו כל שכרו ומתוך שביעה הוא ישן. וברשע הוא בהיפך ששכרו שהוא טובת עוה"ז מעט אשר נהנה בעוה"ז וחמת שביעה שהיה בעוה"ז מקבל כל עונשו בעוה"ב ואינו מניח לו לישן כדכתיב ואת נפש אויביך יקולע בתוך כף הקלע:

פסוק יב

יש רעה חולה. גרוע מזה ראיתי מזה במעלות העושר שלפעמים יש לו צער גם בחייו:

פסוק יג

ואבד העושר שלפעמים נאבד העושר ההוא בענין רע כ"כ עד שצר לו על העבר על עושרו שהיה לו:

פסוק טו

וגם זה רעה חולה. כלומר ואפי' לא אבד עושרו בענין רע. רעה חולה הוא שילך בשעת מותו ומאומה אין בידו. ומה יתרון לו שיעמול לרוח:

פסוק טז

גם כל ימיו בחושך יאכל וכעס. רוב פעמים הוא חולה על רוב עמלו וגם פעמים הרבה כשמפסיד ממונו קצת הוא קוצף באלקים:

פסוק יז

הנה אשר ראיתי אני טוב. עכ"פ היה טוב שאף הוא נהנה מעוה"ז באכילה ושתייה מ"מ ראוי לראות טובה בכל מותר עמלו היינו ליתנם לצדקה ויהיה לו הטוב מכל עמלו כי הוא חלקו ולמה יניח לאחרים חלקו:

פסוק יח

גם כל אדם אשר נתן לו. אמר כ"כ העושר אינו טוב כי אפילו אותו האדם שנתן לו אלקים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו. היינו שיאכל רק הוא עצמו ממנו והמותר יתן לצדקה ולפזר למצות ה' ולשאת את חלקו. שהוא נושא עמו במותו כל חלקו כי הטוב הולך עמו והוא שמח בעמלו. עכ"ז מתת אלקים הוא ולא ממנו ומעצמו בא לו טובה זו רק מכח עזר וסעד של הש"י:

פסוק יט

כי לא הרבה יזכור ימי חייו. כי לפי טבע האדם מחמת שמחת עושר לא יזכור לו קוצר ימי חייו כי הבל המה. ומחמת זה מתגאה בעשרו וחוטא (מענה הוא מלשון מספיק כמו והכסף יענה את הכל) וכן הם יענה את הארץ (הושע ב כו) וכמו שמפרש הראב"ע וסרס המקרא ודרשוהו כי מחמת שמחת לבו איננו זוכר הרבה את מיעוט ימיו. ואינו חושב כי הקב"ה מספיק לו את הכל וסובר שכחו ועוצם ידו עשה לו את כל אלה ומי שזוכר זה בשמחת לבו מתת ועזר אלקים הוא נתנה לו וא"כ ראה גריעות העושר שאם כבר יש לו כל הטובות מהעושר אין הטובות מכחו וצריך עזר גדול מה' שלא יהיה בכלל וישמן ישורון ויבעט:

פרק ו

פסוק א

יש רעה. אמר גרוע עוד מזה ראיתי במעלו' העושר שמקודם אמר גריעת העושר בענין רע אח"כ אמר שיש לפעמים רעה גדולה מן העושר ורבה היא מאד על האדם:

פסוק ב

איש אשר יתן לו ממלא כל תאוותיו בעוה"ז ולבסוף ולא ישלטנו האלקים לאכול ממנו כי איש נכרי יאכלנו לעושר ההוא וזה הוא הבל וחלי רע ברעה גדולה היא מאד כי הקנאה רשפיה רשפי אש שרואה יגיעה של כל ימיו ביד אחר והוא אינו שולט בו כענין שאמר בתוכחה שורך טבוח לעיניך. וזה הבל וחלי רע כי דבר האבד דהיינו כשנאבד העושר נשכח מן הלב כיון שאינו רואהו משא"כ כשרואה יגיעו ועמלו ביד זר ולו אין חלק בו רעה גדולה ועצומה הוא וזהו חולי רע:

פסוק ג

אם יוליד איש מאה אמר ראה גריעות מעלת העושר שאפי' יהיה כל הטובות הגופניות ברבוי בכולם דהיינו בני חיי ומזוני כמו שחשב שיוליד מאה. ושנים רבות יהי' ורב שיהי'

ימי שניו שכל ימי שניו לא יעברו עליו שום צרה ורעה רק הי' תמיד בחשיבות וגדולה (כי רב מלשון חשיבות וגדולה הוא ורב ביתו):

ונפשו לא תשבע. כלו' אם לא ישביע את נפשו שלא עביד כל מה דבעי למיעבד וכל שאינו יוצא חובתו הרי הוא כאלו לא קיים מצוה זו וצריך הוא להיות מגולגל פעם אחר פעם והנה כשא"צ להתגלגל קבורות הגוף הוא גניזתו לצורכו ולצורך נשמתו לקום בעת התחיי' משא"כ כשהוא צריך להתגלגל אין קבורת הגוף גניזתו לצורכו רק לרימה ותולעה שהם יאכלנו כי הנשמה יתלבש בגוף אחר בעת התחיי' כמבואר בתיקוני' תיקון ארבעים ולזה אמר וגם קבורה לא היתה לו כלומר לצורכו גם אם יזכה בגלגול ואין לך רעה גדולה מזאת וע"כ אמר:

אמרתי טוב ממנו הנפל אשר בהבל בא ובחושך ילך (תיבת כי משמש בלשון אשר):

פסוק ה

גם שמש. כלו' הנפל אשר לא ראה השמש ואמר שמ"מ נחת לזה מזה יש יותר נחת להנפל מזה שצריך להתגלגל שנית ומי יודע אם יזכה בגלגול השני ולזה אמר:

פסוק ו

ואלו חי' אלף שנים פעמים בראשון ובגילגול שני בכל אחד חי' אלף שנים כשלא יזכה. למקום א' הכל הולך הרי אבד גופו ונשמתו ואמר סבת זה שאבד גופו ונשמתו בפסוק שאחר זה:

פסוק ז

כל עמל האדם. אמר בה"א הידיעה האדם הנזכר למעלה היה כל עמלו לפיהו בשני הגלגולים וגם הנפש לא תמלא לא השלים נפשו אשר לזה שולח בפעם שני ולזה הכל הולך אל מקום אחד:

פסוק ח

כי מה יותר. אמר הסבה לזה מה שהאנשים מחליפין עול' עומד בעול' עובר הוא משום כי מה יותר לחכם מן הכסיל כי בעה"ז אינו ניכר להם שבח ויתרון לחכם מן הכסיל וא"כ מה לעני הוא העני בדעת חושב במחשבתו למה לי להלוך נגד החיים הטבעיים לסגף גופי כיון שאינו ניכר לי שבח של הטובה ולכך טוב לי להלוך בדרך חיים הטבעיים:

פסוק ט

טוב מראה עינים מהלך נפש. אמר לכאורה קשה על הקב"ה על עשותו כך. טוב היה שיהיה ניכר היתרון והחשיבות של החכם מן הכסיל למראה עינים מהלך נפש ממה

שיהיה הנפש הולך במחשבתו איזה טוב יותר. או זה או זה. וע"ז אמר כי זה הבל ורעות רוח להקשות קושי' כאלו אמר תשובה לזה מהמקובלות ומהשכליות:

פסוק י

מה שהיה כבר נקרא שמו. השכר והעונש הרוחני שהוא הגן עדן והגיהנם. כבר נקראו שמו ומתפרסם לכל ע"י המקובלת מדור ודור. ונודע אשר הוא אדם נודע הוא במשכלות השכר הרוחני לאשר הוא אדם שיצא מגדר שאר בע"ח. ואם אין לו רק הנאת העוה"ז הרי הוא כשאר בע"ח וגרוע ממנו. שאין שאר בע"ח צריכין לבקש טרפם כמוהו. וכיון שיצא מגדר החי להיות אדם. ע"כ יש לאדם עונג עולם אחר שראוי לו מצד שכלו שניתן בו. ולהשכל אין מבוא בדברים הגשמיים:

ולא יוכל לדין עם שהתקיף ממנו. אמר ועוד מה יש לו לאדם לדון ולטעון ולהקשות נגד הקב"ה שהוא תקיף ממנו ומחויב היא לעשות מצות הקב"ה אף שאיננו מושג לו וכמ"ש (איוב ט':ד') חכם לב ואמיץ כח מי הקשה אליו וישלם:

פסוק יא

כי יש דברים. אמר כן לאנשים שאינם משיגים הרבה שיקשה להם דברים המרבים הבל ומה יותר לאדם. מה תועלת ויתרון יש לאדם כשיעיין ויקשה קושי' המרבים הבל אדם מחוייב לעשות מה שנצטווה אף אם יקשה כזה וכזה:

פסוק יב

כי מי יודע מה טוב. ועוד בשלמא אם היה יודע לאדם במה שטוב עכ"פ. במספר ימי חיי הבלו כגון דרך משל שרוצה לעמול שיהיה לו עושר רב ובאמת א"י לאדם אם העושר ההוא טוב כי אולי הוא שמור לרעתו וא"כ למה יקשה לו לפרוש מהטובה ההוא בשביל טובה העתידה לבא שהיא ידוע ויעשם כצל אשר מי יגיד לאדם מה יהיה אחריו. כלומר ע"כ ראוי לאדם שיעשה כל עניני עוה"ז כצל היינו שיהיה חשובים בעיניו כל מספר ימי חייו רק כצל כי מה שיהי' אחריו מי יגיד לו אם יתקיים כ"ז וכשיעלה כ"ז על דעתו לא יהיה קשה לו לפרוש מתאוות וטובות עוה"ז בשביל טובה העתידה שהוא עונג רוחני ונצחיי כי מי זה הוא ואיזה הוא אשר ירצה ליפול ברע ואת הטוב ישים הלאה ממנו:

פרק ז

פסוק א

טוב שם משמן טוב. אחר שגינה מעלת העושר. התחיל לשבח מעלת הצדיק והת"ח ואמר טוב שם משמן טוב ודימה שם לשמן טוב היות הצדיק והת"ח מאיר לעולם ויש לו יתרון על השמן שזה מאיר וכלה וזה מאיר ואינו כלה ואצל זה:

טוב יום המות מיום הולדו שהולך לבית עולמו ליהנות מזיו השכינה. או יאמר שטוב השם טוב של הצדיק כשהוא משמן טוב כשהוא מאיר לעולם והוא ממצדיקי הרבים כשמן המאיר לאחרים והמ"ם אינו מ"ם היתרון רק משמשות בשימוש מן וכן מ"ם של מיום הולדו אינו מ"ם היתרון רק כשימוש מן אמר שאצל איש כזה יום המות שלו הוא מה שנקצב לו מיום הולדו היינו שלא בא לו המות מחמת איזה עונש רק שמת אחר שנתמלא מספר ימי חייו שהוקצב לו מיום הולדו כי הקב"ה ממלא שנותיהם של צדיקי':

פסוק ב

טוב לכת אל בית אבל. אמר לאבל כזה טוב ללכת מלכת אל בית המשתה באשר הוא סוף כל אדם כי זה בא אל התכלית כמ"ש ר"מ והנה טוב מאד זה יום המות. או יאמר שטוב ללכת אל בית האבל כשהוא מן לכת אל בית המשתה שמתאבל על איש אשר הולך לעולמו כהולך אל בית המשתה כי מיתת הצדיקים נקרא הילולא כמ"ש בזוהר על ר"ש בן יוחאי הילולא דר"ש בן יוחאי הרי האבל מתאבל אחר מי שהולך אל בית המשתה:

והחי יתן אל לבו. כשיראה שנפטר בשם טוב מעולמו אף שהיה לו בחייו יסורין גדולים כי רוב צדיקים יש להם יסורין בחייהם מ"מ כשיראו מיתתן בשם טוב יתן אל לבו כי:

פסוק ג

טוב כעס משחוק. במדרש אמרו שטוב כעס שהקב"ה כועס עליכם בעוה"ז משחוק שמרא' לרשעים:

כי ברוע פנים ייטב לב. נותנין לב להשיב אל ד' ולהשיב:

פסוק ד

לב חכמים בבית אבל. לפי הנזכר למעלה ראוי לכל האדם שיהי' לבו ומחשבתו בבית אבל. כי כשלבו בבית אבל ייטב לבו בכל עת משא"כ:

לב כסילים בבית שמחה. ומתוך שמחה מתגאה לבו עליו וקשה עליו תמיד דבר המתגדר לרצונו ולכך לבו כועס תמיד:

פסוק ה

טוב לשמוע גערת חכם. כשיראה מיתות הצדיקי' מתוך יסורין בשם טוב יבין בדעתו שטוב לשמוע ולקבל על עצמו גערת חכם היינו מה שהקב"ה גוער בצדיקים ומייסרן (כי גערה הוא מלשון יסורין ומניעת טובתם כמו וגערתי לכם (מלאכי ג׳:י״א) וכתיב וגערו אתכם ויבא רע):

מאיש שומע שיר כסילים. מלהיות איש אשר שומע שיר כסילים (שמועה הוא לשון קבלה) והיינו איש שמקבל ונהנה בשמחת הכסילים כי שמחת הכסילים הבל כמו שמבאר:

פסוק ו

כי כקול הסורים תחת הסיר. כשדולקין משמיעין קול להיותם גרועים ולכך משמיעין קול לאמור אף אנחנו מן העצים החשובין ובאמת אין מתקנין הקדירה וכבין מהר ואין ממש בגחלתן:

כן שחוק הכסילים. היינו טובת הרשע שמשמיע קול בעשרו ומהר כלה וגם לא ישליטו ממנו לאכול גם זה הבל:

פסוק ז

כי העושק יהולל חכם (אמר הסבה אשר מטה החכמים מדרך הטוב) הוא העושק שרואה החכם מה שנעשק מהאיש הטוב טובו שרוא' הצדיק ורע לו עי"ז:

ויאבד את לב מתנה את לב חכמתו שניתן לו במתנה כמאמר אסף כמעט נטיו רגלי כי שלום רשעים אראה:

פסוק ח

טוב אחרית דבר מראשיתו. אבל באמת טוב אחרית דבר מראשיתו כי הצדיקים תחלתן רע וסופן שלוה וברשעי' להיפך ואחרית טוב יותר טוב ממה שיהיה תחילתו בטוב ואחריתו עדי אובד:

טוב ארך רוח מגבה רוח. טוב שיהיה ארך רוח ויסבול יסורים עד בוא טובתו מגבה רוח שמתאווה לראות טובתו מיד שיהיה רוחו מוגבה:

פסוק ט

אל תבהל ברוחך לכעוס. כשתרא' דבר שהוא שלא כרצונך אל תבהל לכעוס כאיוב כי כעס וכו':

פסוק י

אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היה טוב לחכמים ולצדיקים. ועכשיו אין טוב רק לרשעים כי החי' לזה:

פסוק יא

טובה חכמה עם נחלה. כי חכמת הראשונים עם חכמתם היה להם ג"כ נחלה דהיינו זכות אבות משא"כ עכשיו שתמה זכות אבות ויותר לרואי השמש כי (ביחזקאל א':כ"ח) נאמר כמראה הקשת אשר בענן וגו' כן מראה דמות כבוד ה'. ומבואר אצלינו דכשישראל עושין רצונו של מקום נאמר עליהם (תהילים פ"ז) כי שמש ומגן ה' כי הושאל מראה השמש לתוקף השפעת הקב"ה שהוא בעת שישראל עושין רצונו של מקום משא"כ כשחוטאין נאמר (איכה ג':מ"ד) סכותה בענן לך מעבור תפלה והשפעת הקב"ה המפלש דרך הענן ממש למראה הקשת כי מראה הקשת הוא מראה השמש המפלש דרך הענן ולכך בגולה נקרא השגחת הקב"ה מראה הקשת משא"כ בימים הראשונים היה מראה השמש והיה כולם רואים השמש ואין תימה מה שהיה ימים ראשונים טובים מאלה:

פסוק יב

כי בצל החכמה. אמר עוד טעם להשתנות הרעות של הדורות התשובה שהשיב הקב"ה לאיוב שתמה מאד על יסורין כמ"ש (איוב ל"ח:ד') איפה היית ואמרו ע"ז במדרש פ' תשא שבאדה"ר היו תלויין כל הנשמות וכלולין בו ואמר לו הקב"ה לאיוב אמור איפה שלך היאך הי' תלוי ע"ש. ומוכח מדברי המדרש כי מחמת מעלת אדה"ר הי' הפגם יותר גדול עד שפגם בכל הנשמות שהי' תלוי בו ולפי גודל הפגם שהי' באותו אבר שהיה דור זה או איש זה תלוי בו סובל יותר יסורין יותר מהדור או האיש שהיה תלוי באבר אחר שלא היה בו פגם גדול כל כך וכבר האריכו המקובלים בזה וזהו שאמר שלמה כי בצל החכמה כו' כלומר לענין הקושי' שהקשה מה שהדור הזה סובל יותר יסורין מדורות הקודמים הוא מחמת כי בצל החכמה כלומר הסבה ההוא מכח אדה"ר מי שהיה בצל החכמ' ובצל הכסף שהוא הג"ע אשר צילו נכסף לכל הברואים.

ויתרון דעת החכמה. כלומר שדעת החכמה שלו הי' לו יתרון על כל הברואים שמחי' את בעלי' שחכמתו היה כ"כ גדולה עד שהחי' את בעליה שהיה מחיה ומזכך את החומר שלו שיהיה יכול לחיות חיים נצחיים:

פסוק יג

ראה את מעשה אלקים. כלו' עתה ראה והבן את מעשה אלקים דהיינו מחמת שהיה מעשה אלקים שהיה יציר כפיו של הקב"ה והרי מעלתו היתה גדולה ביותר וממילא

הפגם שלו גדול ביותר עד שמי יכול לתקן את אשר עותו וממילא היסורים של כל דור ודור משתנות מכח סיבה הנ"ל שאמר לאיוב כמש"ל והפגם גדול כ"כ עד שמי יכול לתקן את אשר עותו. כלומר אין כח בדורינו לתקן את אשר עותו:

פסוק יד

ביום טובה היה בטוב. ע"כ בשעה שהקב"ה משפיע עליך טובה ראה בטוב ואל תהיה בכלל מה שכתו' בהן וישמן ישורון ויבעט:

וביום רעה אל יקשה עליך כי את זה לעומת זה שעשה טובות עוה"ב נגד רעות וטובו' עה"ז:

על דברת שלא ימצ' אדם אחריו מאומה היינו שלא ימצא מה שיהיה מתנגד לו בעוה"ב למה שהוא ראוי שאם הוא חוטא וראוי לגיהנם נותנין לו שכר מצותיו בעוה"ז שלא ישאר לו בעוה"ב שום זכות להצילו מגיהנם ולצדיק מוכן עונש עוונותיו בעוה"ז שלא יהיה לו עונש בעוה"ב וזה נוטל חלקו וחלק חבירו בעוה"ב:

פסוק טו

את הכל ראיתי יש צדיק אבד בצדקתו. כמו איוב שמחמת שהצדיקו נפשו מאלקיו הרבה מאד ערער על משפטו יתברך וכפר בהרבה דברים ונעשה אובד:

כי אובד הוא כינוי לרשע כמו ובאו האובדים (ישעיה כח):

ויש רשע מאריך ברעתו. כמו אלישע הנקר' אחר מחמת שהיה בעיניו מוחזק לרשע גמור עד שאין לו תיקון הרשיע יותר ולזה אמר:

פסוק טז

אל תהי צדיק הרבה בעיניך ואל תתחכם יותר שלא תתחכם. על משפטיו יתברך כמו איוב מחמת שהיה צדיק בעיניו היה משפטי ה' רע בעיניו והתחכם לכפור בתחיית המתים ובהשגחה וכיוצא כי אם תתחכם ותחשוב רעה למה תשומם לעולמי עד:

פסוק יז

אל תרשע הרבה. אף שאתה רשע מ"מ אל תרשע יותר כמו אלישע אחר:

למה תמות בלא עתך. אפשר שהיה לך עדיין כח לשוב אל ה' על רשעתך הקודמים ולחיות עוד וכאשר תרשיע עוד כמו שעשה אחר:

תמות בלא עתך. ואל תהי סכל כי יש דברים שהשגה בהן מחוייבת כמ"ש (ד"ה א כח) דע את אלקי אביך וכיוצא בהן הרבה דברים ויש דברים שהשגה בהן אסורה כמ"ש במופלא ממך אל תדרוש ולזה אמר אל תתחכם יותר ואל תהי סכל:

פסוק יח
טוב אשר תאחז. כלומר אל תחזיק עצמך כצדיק גמור ואף לא כרשע גמור רק כבינוני. וכן לא תתחכם הרבה ולא ולא תסתכל ממה שראוי לך להשיג. רק לאחז בשניהם ליתן לכ"א חלקו הראוי:

פסוק יט
החכמה תעוז לחכם. נגד אל תרשע הרבה אמר כן כי החכמה תעוז לחכם יותר מעשרה שליטים אשר היה בעיר. הוא משל על הגוף כמ"ש לקמן עיר קטנה. וידוע שיש יו"ד כוחות הטומאה נגד יו"ד קדושות והן עשר ספירות וגם באדם יש עשרה כוחות אם מטהרין אותן הן בקדושה ואם ח"ו מטמאין הן בטומאה ונזוקים מכחות הטומאה. ואמר אף אם שלטו בו כל היו"ד כוחות הטומאה מחמת רעתיך. או יאמר עשרה שליטים על ה' החושים הפנימיים. וה' החצונים אשר אמרו המחברים ששולטין באדם שבין הכל הוא יו"ד. ואמר שאף אם כולן שולטין עליו לרע ח"ו מ"מ החכמה תעוז לחכם לבטלם. כי כן הטביע יוצר בראשית בכח הנשמה שיהיה יכול לשוב אף אם כבר הרשיע הרבה מאד עד ששלטו עליו כל עשרה כחות הטומאה:

פסוק כ
כי אדם. נגד אל תצדק הרבה אמר כי אין צדיק בארץ:

פסוק כא
גם לכל הדברים אשר ידברו. עשרה שליטים ההן:
אל תתן לבך לכל אשר ידברו וירצו להטעות אותך:
אשר לא תשמע עבדך מקללך. לא תשמע ליצה"ר אשר נתן אלקים אותו לעבד לך כדכתיב (משלי כ"ט:כ"א) מפנק מנוער עבדו ואחריתו והוא מתאווה תמיד לבזותך. וקלל הוא לשון בזיון:

פסוק כב
כי גם פעמים רבות. הלא ידוע לך אשר פגמת בעולמות העליונים ע"י עצתו כמה פעמים וזהו מה שאמר:
אשר גם אתה קללת אחרים. פי' בזית לאחרים בגרמתו ע"כ אל תשמע לעצמו מאומה כי הוא עבדך מקללך שאין רצונו רק בבזיונך:

פסוק כג
כל זה נסיתי בחכמה. נגד מה שאמר למעלה אל תתחכם הרבה אמר כן והיינו משום שיש הרבה דברים שאינו מושג לחכמים וצריך לסמוך אל הקבלה ומי שעומד על שכלו

להכחיש הקבלה נקרא כופר ולזה אמר שכ"ז ניסה בחכמה שאמרתי אחכמה וכו' ואם אני לא יכולתי לעמוד על כמה דברים בחכמתי אשר היה לי יותר מכל אדם מכ"ש שאר אנשים:

פסוק כד

רחוק מה שהי'. אף שבשעת נתינת התורה שהיה משה והקב"ה והשראות השכינה ודאי היה מושג הכל בהשגה שלימה אך עתה שרחוק הוא מה שהיה ולכך כל הדברים נעשים עמוק עמוק נגד שכלינו:

פסוק כה

וסבותי אני. ולכך גם אנכי סבותי לבי מדברים עיונים רק לדעת ולתור ולבקש חכמה וחשבון ממצות מעשיות. כלומר אותו החכמות שמחוייב האדם לידע אותן ולתת חשבון ונענש עליהם:

ולדעת רשע כסל. לדעת אותן הדברים מה שהכסילות שהוא שכל משובש הוא גורם רשע:

והסכלות הוללת. אותן הדברים שהסכלות הוא העדר שא"י מחמת שאינן לומדין. מביא הוללת שהוא טירוף הדעת והידיעה בהן מחייבת:

פסוק כו

ומוצא אני מר ממות. שמצא כי דבר המחוייב הוא לימוד מצות מעשיות שציוה לנו כדי להכניע את החומר היות שתמצא שמר ממות הוא אשה רעה והוא כינוי לחומר שהוא רע בעצמותו:

אשר היא מצודי' וחרמי'. מתאוה תמיד לרע ואסורים ידיה מלעשות מצוה אשר טוב לפני אלקים ימלט ממנו ולזה צריך שימור גדול ולכך העיקר בלימוד ממצות מעשיות אשר אלקים עשאן להכניע החומר:

פסוק כז

ראה זה מצאתי וכו' אחת לאחת אמר שמצא אפי' מצוה שציווני ית"ש שעיקרה בשביל אחרת כגון לא ירבה לו סוסים ולא ישוב מצרימ':

ולמצוא חשבון אפי' עבר על הסבה ולא על המסובב אף ע"ז צריך ליתן חשבון ולזה צריך לימוד וזהירות רב במצותיו ית"ש:

פסוק כח

אשר עוד בקשה נפשי. ולא עוד שא"א לעבור על הסבה בלתי עבור על המסובב היות שכבר בקשה נפשי לבחון לעשות הסבה שהזהיר עליו הבורא ית"ש בבטחון שלא אעבור

על המסובב שהרבתי לי סוסים ונשים כי הייתי בטוח בעצמי שלא אעבור על המסובב ולא מצאתי שלבסוף עברתי עליהם וא"כ בודאי שצריך שמירה ולימוד אף בדבר שאסרה התורה משום שהוא סבה לעבירה:

אדם אחד מאלף מצאתי. אמר עוד טעם לזאת היות כי אדם שלם. היינו שיהיה שכלו שלם מאד בלי שום נטיי' אל החומר מאלף מצאתי. אבל אשה החומר מכנה בשם אשה כמ"ש הרמב"ם במ"נ ח"א היינו חומר טוב שלא יתאוה לרע בכל אלה לא מצאתי. ולזה צריך שמירה גדולה להגות בתורת מצות מעשיות ומיישר השכל ומכניע החומר ולא לעסוק בחכמת החצוניות ויותר טוב לסמוך על הקבלה:

פסוק כט

לבד ראה זה מצאתי אשר עשה אלקים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות. לא יקשה לך על מה שאמרתי ואשה בכל אלה לא מצאתי שאינו מוצאת חומר טוב שלא יצטרך למצות מעשיות להכניע. א"כ קשה למה עשה הקב"ה חומר רע כ"כ. לכן אמר תשובה ע"ז כמ"ש חז"ל על בריאת היצה"ר אתה עשיתו רע במה שאין אתה מקבל עליך מצות מעשיות. וכן הוא מאמר שלמה. מצאתי אשר עשה אלקים את האדם ישר והמה בקשו לעשות דברים שמביא עליהם חשבונות רבים ומהפכין הטוב לרע:

פרק ח

פסוק א

מי כהחכם ומי יודע פשר דבר. מוסב על מ"ש למעלה אל תתחכם יותר ואל תהי סכל ולזה אמר מי כהחכם. ומי שיודע לפשר דבר שיתנהג עצמו כך דהיינו שחכמת אדם תאיר פניו שיהי' חכם בחכמה העיונות כעין שאמר דע את אלהי אביך. ומ"מ עז פניו ישנא שישנה כח שכלו הנקרא עוז פניו מפני הקבלה הכתוב בתורה שאף ששכלו יטהו לאיזה דבר שלא כמאמר התורה ישנה חכמתו ויאמר:

אני פי מלך שמור וכל מה שצוה המלך מחויב אני לשמור אף שהוא נגד השכל:

ועל דברת שבועת אלקים. היות שנשבעת לו על קיום דבריו:

פסוק ג

אל תבהל מפניו תלך. אמר היות שיש אפקורסי' הסומכי' על שכלם נגד התורה. ובראותם רוע הסידור צדיק ורע לו מסלקי' ההשגחה ואומרים ארץ נתנה ביד רשע כמאמר איוב. או שכופרי' ואומרי' שאין בחירה לאדם והכל נגזר מן השמים וכל עשיית האדם הן טוב הן רע הכל הוא מרצון הבורא ודברים אלו גורמי' הריסת הדת בכלל וזהו

מה שאמר כאן אל תבהל. אמר שאל תהי' נחפז מפניו תלך לומר שאינך מושגח ממנו יתברך שמו שנסתלק מהאדם והשגחת הש"י:

אל תעמוד בדבר רע. וגם אם תחזוק בסברא רעה לומר כי כל איש אשר יחפוץ יעשה כלומר שתכפור בהבחירה ותאמר שכל אשר יעשה האדם הוא ע"פ חפצו ורצונו של הב"ה:

פסוק ד

ובאשר דבר מלך שלטון. לומר שכל עשייותיו של אדם הכל הוא בגזירותיו של הקב"ה כדבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה כי כל הרוצה לכפור בהשגחת הבורא ורוצה לייחס עול להק"בה אומר (כמאמר איוב פ' הן יחטיף מי יאמר אליו מה תעשה) כלומר מי יכול לשאול אותו על מה עושה כך ועל מה עושה כך ועכ"פ רואה הוא בשכלו שכך וכך הוא כאשר עולה על שכלו המשובש. או סילוק השגחה או סילוק הבחירה מהאדם ולזה אמר שאל תחשוב ח"ו סילוק השגחה כי:

פסוק ה

שומר מצוה. אמר זאת תדע לך שהכל בהשגחה ושומר מצוה לא ידע דבר רע ומה שאתה רואה צדיק ורע לו. ע"ז אמר שאין לך לתמוה. כי ועת ומשפט ידע לב חכם עת נקרא המזל. ומשפט נקרא מה שהשגחה מחייבת על איזה חטא הקודם והיינו שלפעמים סבת הצדיק ורע לו הוא מחמת שמזלו הוא לרע כמו ר"א בן פדת. ואין הקב"ה רוצה לשנות המזל בשביל מעשיו הטובי' שלא ינוכה משכרו לעוה"ב וכמו שאמרו חז"ל ברבה ור"ח וגם לפעמי' הוא מצד המשפט לנכות לו חטאיו אשר לא נודע לאדם בעה"ז וזה יודע לב חכם:

פסוק ו

כי לכל חפץ יש עת ומשפט ע"כ דבר יש שפיטות המזל ושפיטות המשפט מהבורא ית"ש כי רעת האדם רבה (כי משמש בלשון אלא) כלומר רק דבר זה מביא האדם לכפור בהשגחה. משום דרעת האדם רבה כי רעת האדם רבה עליו היינו שדומה לו שהרעות הנשלח עליו הוא רבה ואינו מגיע לו עונש ההוא לפי דעתו כמו שחשיב איוב:

פסוק ז

איננו יודע מה שיהי'. וגם מחמת שא"י הטובה שעתידה וא"י חליפין כי כאשר יהיה מי יגיד לו כי כאשר נותן לאחד שכר ועונש רוחני אין מגיד לו ולכך אין הדבר ידוע:

פסוק ח

אין אדם. רימז למה שאמר דוד (שמואל א כ"ו:י') או ה' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה ולזה אמר שמחמת אלו הג' מביא את האדם לכפור בהשגחה מחמת שראה שמאלו הג' אין שום צדיק ניצול ממנו. שאין אדם שליט ברוח להחזיקו כשיבא יומו. וגם אין שלטון ביום המות היינו אף שאין זמנו רק מחמת שהוא יום המות של עולם כגון שיש דבר בעולם. וכן אין משלחת ופיטור במלחמ' אף שלא הגיע זמנו למות. ולכך ולא ימלט רשע את בעליו (מלט מלשון המליטה זכר) עי"ז שרואה שאין הצדיק יכול להציל עצמו לא ממיתה טבעית ולא ממקרה רעה לכך אין הרשע נמלט ויצא מהרשע ומחזיק ברשעו:

פסוק ט

את כל זה ראיתי וכו' שלט האדם באדם דהיינו שרשע בולע צדיק לא יקשה עליו ואמר שנתן לבו לדעת את אשר רשע בולע צדיק כי זה הוא לכאורה קשה להשיג הטעם. ואמר שהשיג כי ראה במראה הנבואה כי הוא רק לרע לו להרשע מה שהוא שולט בצדיק (וע' בס' הגלגולים פ"ב) שלפי פירושו הפי' הוא כך שיש כחות הטומאה הנקרא אדם בליעל: וכתות הקדושה נקרא אדם הקדושה. וזהו שאמר שלפעמים שולט האדם הטומאה באדם הקדושה. ונבלעין נצוצות הקדושה ברשעים שהן מקור הטומאה וכדי שהניצוץ הקדוש ממשיך אליו עוד ניצוצות קדושות שהיה בלוען בהכחות הטומאה מקודם שלא ישאר בכחות הטומאה שום ניצוץ קדושה. ובזה יפסק ויכלה הטומאה כשלא יהיה לו יניקה משום ניצוץ קדושה. כמו נפש דוד שהיה מובלע במואב להמשיך כל הניצוצות קדושות ולבסוף כילה אותם וימדדם בחבלים. נמצא ששלט האדם הטומאה באדם הקדושה במה שהמשיך לו נפש דוד והי' לרע לו היינו לאדם הטומאה שמחמת זה נפסד וכלה ע"ש בס' הגלגולים:

ובכן ראיתי רשעים קבורים. אמר שכמו שראה שנבלע קדושה בטומאה. כמו כן ראיתי רשעים קבורים וכו' כי בספר הגלגולים שם כתב הסבה שיוצאין לפעמים רשעים גדולים מצדיקים גמורים משום שלפעמים נבלעים ניצוצות רעות בקדושה ולזאת נפלטים מצדיקים רשעים גמורים כ"כ עד שכל חשקם להחטיא את ישראל שהן טורחים להכניס קדושה בתוכם. וזהו כוונת הכתוב:

ובכן ראיתי. כלומר שראה רשעים קבורים היינו הניצוצות הרעות שהן קבורים וטמונים:

וממקום קדוש יהלכו. דהיינו שנפלטים הניצוצות הרעות ממקום קדושה. והיינו כמ"ש בספר הגלגולים הנ"ל שראה שנפלטו ויצאו מצדיקים גמורים. והנה הרשע שיוצא מצדיק

נפרש ממנו כל הניצוצות הקדושות ונשארו בנפש הצדיק אשר באו ממנו כמו ישמעאל ועשו ששאבו כל הזוהמא מהאבות. וזהו שאמר:

וישתכחו בעיר אשר כן עשו. (כי עיר היא הגוף כמ"ש עיר קטנה ואנשים בה מעט) וכחות הנפשות הן אנשי העיר. ולזה אמר וישתכחו בעיר. היינו גוף הצדיק:

אשר כן עשו. כן הוא מלשון נכון וישר כמו ועברתו לא כן (ישעיה וכמ"ש האב"ע כאן ע"ש) והיינו שנשתכחו בנפש הצדיקים אשר הלכו בדרך נכון וישר ואשר טוב עשו. ולזה אמר עתה ראה שגם זה הבל כלומר שלפי סכלות האנשים שמלאו לבם לעשות רע. מחמת שלא נעשה פתגם הרעה מהרה הם אינם מבינים:

כי מה אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו. כי יש בו ניצוצות קדושות אשר עתיד לצאת:

אשר יהיה טוב לירא אלהי'. שסבות המלטם מרעה הוא כדי שיהיה טוב לירא אלהים אשר עתיד לצאת ממנו (וזהו ע"פ סוד) ולפי פשוטו יש לפרש. ובכן ראיתי רשעים קבורים (הוא מלשון קיבוץ כמבואר בגיטין דף נו שאמרו שם אל תקרא קבורים אלא קבוצים וכן הוא בלשון הש"ס כמו קבורי דאהינא והוא ג"כ מלשון קיבוץ) ראיתי במראה הנבואה רשעים קבוצים שנתקבצו מחורבן בהמ"ק ובאו. וממקום קדוש יהלכו וישתכחו. כלומר שנמצא שליטתם ורעתם אף בעיר אשר כן עשו. כלומר אף באותן אנשים שהן צדיקים והלכו בדרך נכונה (כי מלת כן פירושו כמו כן בנות צלפחד וכמו שפי' האב"ע) ודבר זה מראה רוע הסידור. ולכאורה הקב"ה כביכול הוא הגורם ח"ו להאנשים להרשיע. וגם דבר זה הנזכר בכתוב שאחר זה גורם להאנשים להרשיע. והוא אשר לא נעשה פתגם הרעה מהרה וכו'. ואשר חוטא עושה רעה מאת והקב"ה מאריך לו. וכשרואין הרשעים כ"ז מילא לבם לעשות רע. ולפי שכל המשולח טוב טוב היה שהעושה רע יקבל ענשו תיכף למען ירחק מלעשות רע. ולזה אמר בפסוק הבא אחריו כי יודע אני סבת דבר זה מה שבאמת צדיק ורע לו. וגם מה שלא נעשה פתגם רעה מהרה. הוא כ"א היה נפרע מהרשעים תיכף והטוב ינתן לצדיק תיכף. לא היה יראי אלהים מקבלין שכר טוב. כי היה ירא אלהים מוכרח במעשיו כיון שהי' רואה שכל העוש' רע נענש תיכף ועושה טוב טוב לו. לכן מאריך אף ברשע ומצליחו כדי שיהיה אצל הירא אלהים תלוי בבחירה:

אשר יהיה טוב לירא אלהים. ומחמת זה יהיה ממילא טוב לירא אלקים כיום שכולו טוב וכולו ארוך. כיון שצדקתו תלוי בבחירה:

פסוק יג

וטוב לא יהיה לרשע ולא יאריך ימים. היינו ביום שכולו טוב וכולו ארוך. כי אפי' נמצא בו איזה מע"ט. לא יהיה לו שום שכר בעוה"ב כי מנכין לו שכר מצותיו בעוה"ז בכדי שלא יהיה לו טובת ואריכות ימים ביום שכולו טוב וארוך. כצל אשר אינינו ירא. כלומר כל טובות הרשע איננו רק כצל בסיבות אשר אינו ירא וגו':

פסוק יד

יש הבל אשר נעשה יש צדיקים. מתחיל לחקור חקירה אחרת ואמר כי מחמת זה שאדם שליט באדם. וכפי שנתבאר בספר הגלגולי'. שאדם הטומאה שולט לפעמים באדם הקדושה. לכך נזדמן לפעמים לצדיקים כמעשה הרשעים היינו שמזדמן להם חטא כרשעים כמו השבטים במכירת יוסף. ויהודה בתמר. ודוד בבת שבע. ויש רשעים שעושין מעשה הצדיקים. כמו כורש שבנה בהמ"ק. ועשו שכיבד את אביו. ונ"נ שרץ בשביל כבוד השם. ובלעם שבירך את ישראל שהוא קשה להשיג בשכל. שלמה יזדמן כן שיוכשל הצדיק בחטא ולמה לא ישמור את רגלי חסידיו ולמה יתן דרך זכות לעוברי רצונו:

אמרתי שגם זה הבל. להקשות זה:

פסוק טו

ושבחתי אני את השמחה. מחמת שכל אדם לואה מהשיג עומק החקירות באלו. לכך הקדים מקודם כי אפי' לא יהיה לו משיג האדם תיכף. לזה ראוי לך שלא יקשה על הקב"ה כי הדברים העיונים העמוקים האלה טוב מאד להניח אצל הקבלה ולא יטריד שכלו להעציבו בהקושיות שרואה:

ולזה אמר ושבחתי אני את השמחה. כי האיש הבלתי שם אל לבו אל החקירות והדרישות לבו שמח. כי הנותן לבו לזה ואינו משיג הוא מתעצב בראותו ההפכיים האלה. ע"כ אני משבח למי אשר איננו נותן לבו לעיין בשכלו דברים שאינן מושגים לו. כי אם לאכול ולשתות ולשמוח בדברים המוכנים לפניו. כי אכילה ושתייה הושאל ג"כ לעסק התורה כמ"ש הכתוב (משלי ט) לכו לחמו בלחמי ושתו יין מסכתי. שבהן יש שמחה שדברים המושגים והמקובלים משמחין את הלב:

והוא ילונו בעמלו. היינו כי התורה במצות מעשיות שהוא עוסק בו מלוה עמו כל ימי חייו לשמרו בשביל עמלו שעמל (ובי"ת של בעמלו משמשת בלשון בעבור):

פסוק טז

כאשר נתתי את לבי. הטעם שאני משבח את הבלתי מעמיק. היות כי אני הוא אשר נתן לי הקב"ה חכמה ונתתי אל לבי:

כי גם ביום ובלילה שינה בעיניו אינו רואה. שכ"כ נתן אל לבו לעיין עד שלא ראה הלב שינה בעיניו:

פסוק יז

וראיתי את כל מעשה אלקים כי לא יוכל. בשל אשר יעמול האדם לבקש למד מק"ו מדברים הטבעים המושגים במופתים חושיים ונמצא ע"י חיפוש. ומ"מ יש כמה דברים אשר לא ימצא האדם כח להשיגו כמו משיכת המגניטו"ס להברזל אשר כל החכמים נלאו למצוא. ומן הטבעיים כשיעמול האדם לבקש ולא ימצא. ממילא נלמד מק"ו הכתוב הבא אחריו. וגם אם יאמר החכם. כלומר מק"ו בדברים הגבוהים שהן למעלה משכל האנושי בודאי שאפי' אם יהיה האומר החכם שבחכמים מ"מ לא יוכל למצוא ולבררו כי עמקו מחשבת הש"י:

פרק ט

פסוק א

כי את כ"ז נתתי אל לבי (כי משמש בלשון אשר רק). אמר גם אם אמרתי למעלה שאין טוב לאדם לחקור במופלא ממנו. נתתי אל לבי לברר כ"ז. היינו מ"ש למעלה שהצדיקים עושין לפעמים מעשה הרשעים. ואמר תירץ לזה שהוא משום שלא נעשה בבחירתו של צדיק שום דבר להיות שהצדיקים וחכמים ועבדיהם היינו היצה"ר. והוא מכונה בשם עבד אצל הצדיק. וברשע הוא מכונה בשם שר כדכתיב (משלי כ"ט) מפנק מנוער עבדו ואחריתו יהיה מנין. לזה מכנה יצרם של הצדיקים בשם עבדים. ואמר שהצדיקים ועבדיהם הן ביד אלקים וכל מה שעשו הם לא בכח בחירתם עשו רק מיד אלקים עשו זאת וסבת אל דעות ד' הוא ואין לייחס להם זאת לעון אדרבה למצוה יחשב שקיים גזירות הבורא אשר יצא מלפניו כמו שכתוב הרמב"ן בסוף הקדמתו לאיוב שמעשה יהודה ותמר מעשה ניסים היה ולא בבחירתם:

גם האהבה גם שנאה. האהבה שהיה בגדר החטא כגון אהבת יהודה ותמר. ואהבת דוד לבת שבע. וכן שנאת השבטים ליוסף אין יודע האדם. לא היתה בידיעתם וברצונם כלל:

הכל לפניהם. הכל היה נגזר ומוכן לפניהם קודם היותם:

פסוק ב

הכל כאשר לכל. זהו תשובה על הטוב שעושה הרשע ולמה לא יוליכהו בדרך שרוצה לילך למען יאבד הרשע ברשעתו ואמר הטעם שהוא משום שאדם הראשון היה כללות של כל הנשמות ועירב טוב ברע. ולכך לפעמים יש ניצוצות קדושות שנבלעים ברשעים כמבואר בגלגולים והניצוץ הקדוש מכריח אותו לפעמים להדבר הטוב ההוא. וזהו אמרו הכל כאשר לכל. היינו כל המעשים שנעשו על ידו לא למצוה יחשב להרשע כי עשאו בהכרח מחמת שהניצוץ מכריחו ולא בבחירתו (ואמר הכל כאשר לכל. כי מלת כל מרמז אל אדם הראשון שהיה כללות הנשמות ומכונה בשם כל. וזהו שאמר אשר לכל. כלומר בסבת הכל שהוא אדה"ר. והוא סבת הכל מקרה אחד שעשם שמקרה קרה לצדיק שנבלע בו ניצוצות מכחות הטומאה כן קרה לרשע שנבלע בתוכו ניצוצות קדושות כמבואר בגלגולים) לטוב ולטהור. זה משה שנקרא טוב כמ"ש חז"ל טוב זה משה. ונקרא ג"כ טהור שהיה טהור מעכירת החומר שלא אכל מ' יום. ועם כ"ז בא לכלל כעס בא לכלל טעות עד שעשה חטא שנתחייב עונש מניעת כניסת ארץ בהעונש כמו העונש אשר נתחייבו המרגלי' שלא יכנסו לארץ וכינה אותן בשם טמא:

ולזובח ולאשר איננו זובח. כי מבואר בגלגולים פרק ל"א כי בסבת קין והבל שגרמו פגם יותר מאדה"ר לזה הנשמות הנמשכות מהן יש להן שני פגמים וצריכין תיקון רב ולזה הוכרח הקב"ה לעשות המות בהכרח ע"ש. והנה הבל נקרא בשם זובח שהביא מבכורות הצאן וחלביהן. וקין נקרא בשם איננו זובח. ולזה ולאשר איננו זובח. כלומר בסבת קין והבל. לכך המקרה המות שוה לגמרי בשניהם וזהו שאמר כטוב כחוטא. כלומר ולכך הוא כטוב כחוטא. היינו ששוה הטוב להחוטא במקרה המות כטוב כחוטא בכ"ף. לומר שמקרה המות שוה ממש. דכל שנכתב בשניהם כ"ף מורה ששניהן שווי לגמרי כמו (כעמי כעמך) כטוב זה משה. שמשה נקרא טוב יש לו מקרה מות:

כחוטא הנשבע כאשר שבועה ירא. כלומר לא לבד מקרה המות שוה לצדיק גמור ולרשע גמור אלא אפי' שאר יסורי' הגדולים לפעמים יקרה לצדיק כמו לרשע כמ"ש רש"י בשם המדרש דהנשבע זה צדקיהו. ואשר שבועה ירא זה שמשון ששניהם מתו בניקור עינים:

פסוק ג

זה רע בכל אשר נעשה. הנה אחר שמתרץ קושיתו הנ"ל אמר זהו הדבר הגורם הרע והמניע לאנשים מדרך הטוב:

בכל אשר נעשה. כלומר בשביל הדבר אשר נעשה תחת השמש:

כי מקרה אחד כו'. זהו הסבה המטעת בני האדם כי מקרה אחד לכל:

וגם לב בני אדם מלא רע. כדכתיב כי יצר לב האדם רק רע. והוללת בלבבם בחייהם. כלומ' מחמת שלבבם מתאוה לתענוגות ב"א כי רבה ולכך לבם מלא הוללת באומרם שרוצים ליהנות מעוה"ז היות:

כי ואחריו אל המתים. כלומר כי אחריתו הוא אל המתים לפי מחשבתם. והכל אל מקום אחד הולך ואין לו השארות הנפש:

פסוק ד

כי מי אשר יבחר (יחובר קרי) אל כל החיים יש בטחון אומרים כן בלשון תמי'. היש בטחון לשום אדם שיובחר האדם אחר מותו להתחבר אל כל החיים הנצחיים היינו המלאכים. דבר זה הוא נמנע בעיניהם שיובחר שום אדם שיחובר אל המלאכים. (ולכך הקרי הוא יֶחֱבָר והכתיב יִבחַר) ואחר אשר עלה על דעת הרשעים שמהנמנע להיות חי חיים נצחיים. אומרים כי לכלב חי הוא טוב מן אריה מת:

פסוק ה

כי החיים יודעים שימותו. אמר כי הסבה מה שלבבם מלאה הוללת הוא בהיות שהחיים היינו הצדיקי' יודעי' שימותו ותמיד אין פחד המות סר מעליהם ומלבבם למען לא יחטאו. משא"כ המתים שהן רשעים א"י מאומה. אין מעלין המות על לבבם כלל. ואין להם עוד שכר אין להם לפי דעתם שכר יותר משכר עוה"ז ולכך חושב שיהנה מן העוה"ז בהיות כי במחשבתם כי נשכח זכרם:

פסוק ו

גם אהבתם. מחמת שהרשעים חושבין במחשבתם שאין שום תועלת מא' לחבירו אחר המות לא להיות מליץ ולא מקטרג. וטוב להם לעשות כל עניניהם ולגמור עשייתן הן האהבה או השנאה או הקנאה הכל בחייהם. כי אחר מותם לפי מחשבתם גם אהבתם וכו'. והנה מי שמעלה דברים כאלו על לבו יעצב בהן כי לפי מחשבה זו גרוע הוא יותר מכל שאר בע"ח ואין שום תועלת במעשיו. ולזה אמר אל תתעצב במחשבה זו:

כי לך אכול בשמחה את לחמך זו לחם התורה. ויין זו פילפול של תורה וסודות התורה:

כי כבר רצה אלקים את מעשיך. כלומר כי בתחלת הבריאה כבר רצה אלקים את מעשה ב"א ונהנה במה שנעשה רצונו. ובודאי יהיה לך שכר טוב ולכך יש לך לשמוח במעשיך כשתעשה רצונו:

פסוק ח

בכל עת יהיה בגדיך לבנים. לעולם יהיה החומר שהוא לבוש הנשמה מזוכך ולבן. ע"י מצות המעשים:

ושמן על ראשך אל יחסר. אם יהיה גופך טהור מכל שמן. אז השפעת הקב"ה המכונה בשם שמן המאיר. לא יחסר לעולם מעל ראשך:

פסוק ט

ראה חיים. הוא כענין שנאמר ובחרת בחיים:

עם אשה אשר אהבת. אשה הוא כינוי להחומר כמ"ש הרב במ"נ ח"א. כלומר עם החומר אשר אהבת ונתחברת בו. כי ידוע שהנפש עצמו בוחר ברצונו חומר הנאות לו. ותעסוק עמו רק בדרך החיים שהוא התורה שהיא נותנת חיים לעושי'. וחיים הן חיים הנצחים לעולם שכולו טוב:

כל ימי חיי הבלך. כי הצדיקים מקנין חיות להימים שהיה מתחילתן רק ימי הבל כמבואר בזוהר. ולזה אמר אשר נתן לך תחת השמש כל ימי הבלך. כלומר הימים אשר נקצב לך להיות תחת השמש. ימי הבלך שהן נחשבין לימי הבל לזאת תבחר בחיי הנצחיים למען תוכל להחיות את הימים שהיו רק ימי הבלך מקודם עד שיהיו נקראים ימי חיי הבלך. כי הוא חלקך בחיים הנצחיים ובעמלך אשר אתה עמל בשביל עמל אשר אתה עמל:

פסוק י

כל אשר תמצא ידך. כל שבכחך לעשות לסגל מצות ומע"ט עשה בעוה"ז כי אין מעשה וכו'. כי המתים חפשי מן המצות ואין מעשה שם. וגם אין לך לירא שלא תוכל להשלים חוקך כי לא עליך המלאכה לגמור ואין מבקשין שם חשבון כמה שעשית. כיון שעשית כל מה שבכחך לעשות.

ודעת וחכמה. שלא תאמר אין לי חכמה ודעת ללמוד ולדעת בעוה"ז לזה אמר שאין שואלין שם חשבון מדעת וחכמה אם היה לך כיון שלמדת ועשית מה שבכחך (והוי"ו של ודעת וחכמה משפטה כמו כן (תהילים ס"ג:ו') ושפתי רננות יהלל פי. שמשפטה כמו כן) כלומר כמו כן אין שואלין חשבון מדעת וחכמה כמה שלמדת. או יאמר כי בשאול אין זמן לעשות חשבון עם נפשו. וכן אין זמן שם להשלים הדעת וחכמה שהיה מוטל עליו ללמוד בעוה"ז. לכן יראה לעשות בעוה"ז כל מה שבכחך לעשות להשלים את חובך:

פסוק יא

שבתי וראה תחת השמש וכו' שלא יאמר לכשאפנה אשנה ואשלים חובתי. לזה אמר שראה:

כי לא לקלים המרוץ. שאף שמוכן להיות קל לרוץ ולבו כארי לעשות רצון קונו שיש לו חומר טוב. מ"מ ראיתי כי לא כל מי שלבו טוב רץ לעשות מצות הבורא. ולא כל אחד זוכה להיות גבור ללחום מלחמת היצה"ר שלא לעבור על לא תעשה ועשה:

ולא לחכמים. לחמה של תורה ולא לנבונים עֲשרה של תורה. ולא המוכני' להיות יודעים סודותי' של תור' להיו' להם חן של תורה. דהיינו הבנות סודותי':

כי עת ופגע יקרה את כולם. שלפעמים יקרה עת ופגע לאותן האנשים שמונע אותן מהם. לכן לא תבטח על חכמתך לומר לכשאפנה אשנה:

פסוק יב

כי גם לא ידע. וגם האדם א"י עתו ושמא לא תפנה. ע"כ כל מה שבכחך עשה ואל תדחה הדבר מזמן לזמן:

פסוק יג

גם זה ראיתי תחת השמש. אמר זה שלא יתייאש איש אשר הזקין והלך בדרכי היצה"ר לומר שוב לא אוכל ללחום נגדו. ואהנה מן העוה"ז כמו שאמר אלישע אחר. לזה אמר שראה כיוצא בו שהיה רשע גדול ונעשה צדיק אח"כ כמו שמספר והולך:

פסוק יד

עיר קטנה ואנשים בה מעט. שלא היה לו זכיות שיגין עליו:

ובא עליו מלך גדול זה היצה"ר. וסבב אותה ובנה עליה מצודות גדולים שהחטיאו לרוב והקיפו בריבוי משחיתים לבלתי נתן היצה"ט עבור בגבולו:

פסוק טו

ומצא בה איש מסכן. הוא היצה"ט שהיה מסכן עד עכשיו:

ומלט את העיר בחכמתו. ומעשה זה מצינו לר"א בן דורדייא ויוקים איש צרידות ומנשה בן חזקיה. והרי מצינו שלפעמים אף מי שהיה רשע ורוצה לבחור בטוב שהיה לו סיוע גדול. הרי שיש כח להיצ"ט לשבור חומות גבוהות שבנה היצה"ר. ועכ"ז אף שרואין זה בחוש הכח הגדול של היצ"ט. ומ"מ ואדם לא זכר את האיש המסכן ההוא. שיש רשעים בעוה"ז שאין זוכרין כלל ביצה"ט ההוא עם כל כחו של היצה"ט:

פסוק טז

ואמרתי אני טובה חכמה. כיון שאני רואה שטובה חכמה של היצ"ט מגבורת היצה"ר:

וחכמת מסכן בזויה (הו"ו משמש לפעמים בלשין רק) כלומר שחכמת המסכן בזוי. מחמת שהוא מסכן שאין לו עוזר וסומך. לכך הוא נבזה בעיניו:

פסוק יז
דברי חכמים בנחת. לזאת אמרתי לדבר בנחת עם נפשו כי דברי חכמים כשמדברים בנחת נשמעין יותר מזעקת מושל בכסילים שהוא היצה"ר וקראו מושל בכסילים שהוא היצה"ר וקראו מושל בכסילים שמושל על הרשעים וכשיהיה נשמעין אז ודאי:

פסוק יח
טובה חכמה מכלי קרב. טובה חכמת מסכן מכלי קרב של היצה"ר ומה יהיה דבריו עם נפשו שיאמר לנפשו הזהר מלחטא. כי חוטא אחד יאבד טובה הרבה. כוונתו על מה שאמרו בש"ס לעולם יראה אדם עצמו חציו זכאי וחציו חייב. וכל העולם חציו זכאי וחציו חייב. זכה אשרי לו שהכריע עצמו וכל העולם לכף זכות עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע עצמו וכל העולם לכף חוב ולקח למשל לו:

פרק י

פסוק א
זבובי מות יבאיש. מוסב למעלה. כי כמו שזבובי מות. אף שהוא דבר קטן מבאיש שמן רוקח. כן מבאיש שמן רוקח. כן מבאיש סכלות מעט לאיש שהוא יקר מחכמה ומכבוד (ותיבת מבאיש מוסב גם על יקר מחכמה) כי חטא אחד לפעמים שוקל ומכריע כמה זכיות. ומבאיש איש אשר הוא יקר מחכמה ומעבוד:

פסוק ב
לב חכם לימינו. ימין נקרא העוסק לש"ש. ושמאל נקרא העוסק לשם עושר וכבוד כענין שנאמר אורך ימים בימינה. ולזה אמר לב חכם. כלומר כל המחשבות והפעולות שהחכם עושה הוא לימינו והיינו לשם ד' להשלי' נפשו:
ולב כסיל לשמאלו. להשלים גופו בעושר וכבוד:

פסוק ג
וגם בדרך כשהסכל הולך. היינו בסבות ובפעולות שעושה הכסיל ניכר תיכף לכל תכלית כוונתו ומבינים הכל תכלית מחשבתו תיכף בשעת עשיית הפעולה. וכולן מכירין רשעתו ואומרין שסכל הוא:

פסוק ד
אם רוח המושל יעלה עליך. כלומר לכך אני אומר לך אפי' אם הורם מזלך. בכל זאת:
מקומך אל תנח. מקום שפלותיך אל תנח. אל תשכח:

כי מרפא. ע"י דעת השפלות יהיה לך מרפא כי יניח חטאים גדולים. או יאמר אם רוח המושל דהיינו היצה"ר יעלה עליך:
מקומך. דהיינו מקורך ומחצבך אל תנח מלזכור תמיד אי מזה באת ואנה תלכי:

פסוק ה

יש רעה ראיתי תחת השמש. שראה רעה בעולם שמייחסין כל אשר נעשה תחת השמש:
כשגגה היוצא מלפני השליט. היינו שמסירין השגחה פרטיות ואומרין שמסר הכל להתנהגות המזלות. ובשעת עשיית העולם הטביע הבורא במזלות שינהגו כפי שהטביע בשעת יצירות בראשית. ומחמת זה יש לפעמים רוע הסידור דהיינו צדיק ורע לו וחושבי' הדבר שהוא כשגגה שיצא מלפני השליט כי כאשר שהמלך גוזר שיהיה כך. אינו חוזר בו משום דבר פרטי כן הוא בגזירות ממהקב"ה. או יאמר שהאמת כך הוא שאין הקב"ה רוצה לשנות גזירות הנהגות המזלות משום איש פרטי שנולד במזל רע. כענין שאמרו חז"ל ר"א בן פדת ניחא לך דאחריב עלמא והדר איברי ואפשר דתברי בשעתא דמזוני:

פסוק ו

ניתן הסכל במרומים רבים. עלומר שגוזרין ואומרין כן מחמת שרואין שניתן הסכל וכו'. ועשירי' בשפל היינו עשירים בדעת בשפל ישבו. ע"כ כופרין בהשגה מעל ועל:

פסוק ז

ראיתי עבדים על סוסים. אמר שלא יקשה בעיניך דבר זה. כי לבסוף יתהפך הדבר וסופן של עושי רע להשתלם. כאשר גם אני ראיתי עבדים וכו'. היינו גלות מצרים וגלות נ"נ עמ"ש רש"י ע"ש. וראה מה היה בסופו שבשעת הגאולה ניכר הדבר. כי חופר גומץ בו כו' היינו שנשתלם מדה כנגד מדה:

פסוק ח

חופר גומץ בו יפול. הוא פרעה שציוה להשליך הבנים ליאור נשתלם מדה כנגד מדה ובא הוא וכל עמו בים וכיסה עליהם המים:
ופורץ גדר. זה נ"נ שפרץ גדר של ירושלים ובהמ"ק:
ישכנו נחש. לסוף נענש ע"ז. ולפי שמתחיל בפורץ גדר כתיב ישכנו נחש שהנחשים מצויים בפריצות גדירות כמו שמפרש רש"י ז"ל:

פסוק ט

מסיע אבנים. הוא שאמר ערו ערו עד היסוד. להסיע אבנים להלאה לירושלים:
יעצב בהם נענש אח"כ:

בוקע עצים יסכן בם. וכל אותן שבקעו עצי ה' הן חכמים ותלמידיהם (כי עץ נאמר על צדיק כדכתיב פ' שלח היש בה עץ ערש"י שם) נסתכנו בהם כלומר על ידן ומחמתן (כי יסכן הוא לשון סכנה) והרי עינינו רואות השגחת אלקים שא"א להכחישה ולהעבירה כלל. ולפ"ז מסתמא כל רוע הסידור הנראה בשכל המשולח ג"כ בהשגחה נעשה רק המכחישין השגחה הוא משום איזה דבר הקשה להם בתחילת שכלם ואינם רוצין ללמוד ולקבל מאחרים. ואמר משל לזה בפסוק הבא אחריו:

פסוק י

אם קהה הברזל. אמר זה נגד החוקרים כשלא ישיגו הדברים בתחילת שכלם פוקרים תיכף. ולזה אמר בדרך משל אם קהה. כי כמו שהחרב אינו לטושה.

וחיילים יגבר בתמיה:

ויתרון הכשר החכמה ויתר ע"ז בעי הכנה לחכמה. והן רוצים להשליך פנת התורה מחמת שכלם המשולח בלא דעת ולימוד הקדמות הצריכין לכל דבר (רמב"ם במ"נ):

פסוק יא

אם ישך הנחש בלא לחש. מה שאנחנו רואין נחש הנושך לצדיקים. אמר זה מה שאמר למעלה שראה שרים היינו הצדיקים הולכין כעבדים בעת הגלות. ואמר ע"ז הטעם במה שנשך הנחש להצדיקים הוא משום שהיה בלא לחש. לפי שלא היו חכמים שבדור לוחשים על הרשע ולהוכיחו. וכענין שאמרו לא חרבה ירושלים אלא על שלא הוכיחו זא"ז:

ואין יתרון לבעל הלשון. כלומר לבעל הלשון אשר הי' לו להוכיח ולא היה מוכיח אותן לא היה לו שום יתרון על החוטאים במעשהו ונענש כמותן. ונחשב אצל הש"י כאלו הוא חטא כמותן. היות שבגרמתו שלא הוכיחו חטאו. והנה בש"ס תענית דף ח' אמר ר"ל מאי דכתיב אם ישך הנחש בלא לחש. לעתיד יתקבצו כל החיות אל הנחש ואומרין לו ארי דורס ואוכל זאב טורף ואוכל. אתה מה הנאה יש לך ואמר להם מה יתרון לבעל הלשון ע"ש הכוונה להם ז"ל בזה שהנה אלו היו ישראל זכאין לא הי' שום דבר המזיק בעולם כמו לעתיד דכתי' (ישעי') ושעשע יונק על חור פתן כו'. וכן נא' שם זאב וגדי יחדיו ירבצו ילדיהן. רק חטאינו ממשיכין כחות הטומא' לארץ ומזה באין כחות המזיקין. ולזה אמר דרך מליצ' דבשאר המזיקין שהן דרך תאוה כארי שדורס ואוכל יש בה שייכו' להחטא שנעש' ג"כ דרך תאוה. משא"כ נחש המזיק בלא תאוה יש לשאול לה יותר מכל החיות המזיקין מה התייחסות יש להחטאים שנעשין דרך תאוה. וע"ז אמר שהתיחסות מזיק זה הוא בסבת לשון הרע שהחטא זה ג"כ נעשה בלא תאוה. וזה ג"כ כוונת הכתוב אם

ישך. כלומר וכי היה הנחש נושך בלא לחש. היינו בלא חטא לשון הרע הנקרא לחש עמ"ש בש"ס יבוא דבר הנעשה לחש ויכפר על מעשה לחש. ומה יתרון לבעל הלשון. אמר התייחסות שיש להחטא לשון הרע הוא עי מה יתרון. שאין הנאה לבעל הלשון עמו שאין הנאה לנחש בנשיכתו:

פסוק יב

דברי פי חכם חן. כלומר אף שהיה גם בשעת חורבן חכם ונביא שירמיה הנביא היה בשעת חורבן. ולזה אמר אף שדברי פי חכם חן. מ"מ ושפתי כסול תבלענו. היינו רשעים שהיה בתוכן והן נביאי השקר בלעו והשחיתו דברי הנביא:

פסוק יג

תחלת דברי פיהו סכלות. היינו שידע בלבו שהוא סכלות רק שרצונו לקנתר:
ואחרית של פיהו. היא הכפירה והוללת רעה כי כן דרכו של היצה"ר שמחטיאו לאט לאט עד שיאמר לו לך עבוד ע"ג וכמ"ש (ישעיה) הוי מושכי העון בחבלי שוא ובעבותות העגלה חטאה:

פסוק יד

והסכל ירבה דברי'. והסכל שהיה בתוכן היינו הנעדרי חכמה. הרבו דברים והכחישו הנבואה. ואומרין לא ידע האדם וכו' ואשר יהיה מאחורי ערפו מי יגיד לו צריך הוא שיגיד ויודיעו לו. ולכך לא האמינו בנביאות הנביאים שנתנבאו לרע:

פסוק טו

עמל הכסילים תיגענו. הרשעים כיון שאין להם דרך התורה ואינם יודעים באיזה דרך להלוך ויש לפניו כמה דרכים ומייגע עצמו. אשר לא ידע ללכת אל עיר. כיון שאין דרך נכון וידוע לפניו מחמת שיש לפניו כמה דרכים לכך לא ידעו וכו' משא"כ אנחנו שידוע לפנינו דרך ה' מתוך דרך התורה. אף שיש לפנינו קושיות כבר יקל עלינו לסלקם ושוב אין טורח רק מעט:

פסוק טז

אי לך ארץ שמלכך נער. אמר זה לתרץ סבות טעות. כמה שאמר למעלה בעת הגלות עבדים על סוסים וכו'. לזה אמר אי לך ארץ ראוי שהיה לך כן משום שמלכך היה נער על שהיה משועבד להחומר. ושריך בבקר יאכלו. שלא עסקו רק בתאות אכילה ושתיה ולא הדריכו העם למצות ד' ולכך נחרב הבית וגרמו גלות להעם:

פסוק יז
אשריך ארץ שמלכך בן חורי. בדורו של חזקי' שהיה מספיק עצמו באגודה של ירק והיה עוסק בגבורה של תורה ולא בשתיה. ובזכותו נפל סנחריב ולא היה יכול שום מלך להרע להם שאז באמת היה אשרי וטוב להם:

פסוק יח
בעצלתים ימך המקרה בשביל עצלות התורה והמצות נעשה הקב"ה כביכול מך שלא היה יכול להושע אתכם. ובשפלות ידים. כינוי לעניות כמ"ש הא"ע. מקודם שלמדו תורה רק שהיה בעצלות נעשה רק מך שהשפיע רק מעט. וכשנעשו עניים גמורים מהתורה ידלף הבית. נחרב בהמ"ק בעונם:

פסוק יט
לשחוק עושי' לחם. וחורבן הבית היה מחמת שנעשו עניים מן התורה. והיה עושין לחמה של תורה לדברי שחוק והיתול ואפיקורסות:
ויין ישמח חיים. וכל שמחתם היה רק לשתות יין כענין שאמר (ישעי') הנביא שכר ירדופו יין ידליקם והכסף יענה את הכל (יענה היא מל' מספיק כמו והם יענו את הארץ) כלומ' שכל מגמתם הי' רק בשביל הכסף ולא משום עבודות ה' ועתה כאשר סיים שלמה כל מה שמצא בשכלו. התחיל להזהיר את העם ואמר:

פסוק כ
גם במדעך מלך דהיינו הקב"ה אל תקלל. בשביל מדעך שהוא שכלך שהוא משולח אל תקלל לייחס לו עוול או חוסר ידיעה והשגחה ח"ו:
ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר. כי עיק' שמירת התורה והמצוה תלוי בשמועה אל חכמי הדור. ולזה אמר שגם בחדרי משכבך אל תקלל עשיר. כלומר חכם שבדורך כמ"ש במדרש ומחוייב אתה לשמוע לו אף בדבר שאומר לך על ימין שמאל ואפי' בסתר אל תעבור:
כי עוף השמים יוליך. אם תעבו' על דבריו בסתר תתפרס' בגלוי ותתבזה לעין כל השומעין לדבריו:

פרק יא

פסוק א
שלח לחמך על פני המים. זהו אזהרה לחכם. שאף אם רואה שאין הדור מקבלין תוכח' מ"מ יוכיח אותן. ולחם הוא כינוי להתורה. אמר תזהר ותיר' הדרך הטוב לעם אף שדומה

לך שהדברים לא יועילו להדור ההוא. ודומה לך שאתה שולח תורה לעם כשולח לחם על פני המים שאין בו תועל'. ע"כ אני אומר לך שאין בזה כלום:
כי ברוב הימים תמצאנו. כי א"א שלא יכנס בו איזה דבר באיש א' ברוב ימים:

פסוק ב

תן חלק לשבעה. רש"י פי' אלו שבעה ימי בראשית. ושמונה הם שמונה ימי מילה. והכוונה הוא ע"ד משל. כי א"א להתנהג בתור' רק עם דרך ארץ. כי תור' שאין עמה מלאכה סופה בטילה כו'. וצריך הוא להנהגה הטבעיות שנברא בשבעה ימי בראשית:
וגם לשמונה. והן שמונה ימי מילה. כלומר שתזכור שאתה מחותם באות ברית קודש שע"י נקשרת להיות מעובדי עבודת הש"י. כלומר שצריך ליתן מקום להטבע ולהתורה:
כי לא תדע. כי משמש בלשון אשר. כלומר בכדי שלא תדע מהרעה אשר יהיה על הארץ כי לא תגע אליך. כענין שנאמר (איוב ה':כ') ברעב פדך ממות (וכן שם י"ז). עוד יש לפרש עפ"מ שכתבו המקובלים מזוהר פ' לך שמדרגת יוסף הוא ביסוד הכולל ששה קצוות. ולכך יוסף בגמטריא ששה הויות. ויצחק בבינה שהוא השמינית. ולכך הגמטרי' שלו הוא שמונה הויות. ואברהם בגמטריא שלו תשעה הויות. ודוד העולה רמ"ח שאברהם הלך עם לוט לתקן נפש דוד ע"ש בדבריהם. ויעקב הוא מדת רחמים ויצחק הוא מדת גבורה וכן מדת בינה דמינה הדינין מתערין. ולזה אמר שלמה תן חלק לשבעה מוסב על שלח לחמך על פני המים. דהיינו להזהיר הצדיקי' להוכיח להעם. ואמר ג"כ תן חלק לשבעה דהיינו מדת יעקב שהוא רחמים. וגם לשמונה שהוא מדת יצחק שהוא מדת הדין כלומר שהאדם צריך ליתן מקום אף לשמונה שהוא מדת יצחק שהי' בו ג"כ מדת הדין כגון לקנא קנאת ה' צבאות ולנקום נקמות ה'. כי לא תדע אשר. וכנזכר לעיל:

פסוק ג

אם ימלאו העבים גשם. העבים הוא משל לחטאים כמ"ש הרמב"ם במ"נ בכתוב ודברתי אליך בעב הענן. כי החטאים הן מסך ברזל בינינו לבין הקב"ה. כדכתיב סכותה בענן לך מעבור תפלה. ועב ענן מורה על עובי המסך מבדיל. ורש"י בשיר השירים בקרא דקוצותיו רסיסי לילה כתב שגשם הוא משל על פורעניות. וזהו ג"כ הפי' כאן. אם ימלאו העבים גשם. היינו שנתמלא סאתם של החוטאים להביא פורענות על הארץ. היינו שיריק העונש על הארץ ואמרו חז"ל בב"ק דף ס' שהפורענות מתחיל לעולם מן הצדיקים. וזהו אמר שאם יפול העץ שהוא משל לצדיק כמ"ש רש"י בפ' שלח בקרא דהיש בה עץ. (ויפול הוא מלשון משכן כמ"ש רש"י בפ' חיי בכתוב דעל פני כל אחיו

נפל ע"ש) וזהו שאמר אם יפול העץ היינו בכ"מ שישכון הצדיק הן בדרום. היינו אפי' הוא רחוק ממקום החטא:

שם יהוא. כלומר שם יהיה הפורענות. ומוסב על הא שהזהיר מקודם על התוכחה כדי שלא יבא עליו פורענות כי תמיד נופל הפורעניות על הצדיק כשאינו מוכיח העם:

פסוק ד

שומר רוח לא יזרע. השמיענו כאן דבר גדול שלפעמים נמצא אנשים שסמכו נפשם על רוח הקודש שהיה בהם שראו איזה דבר ברוה"ק ומחמת זה עשו מה שעשו ונכשלו. כמו חזקיה שראה שלא יהיה לו בנים טובים ומחמת זה עבר על מצות ד' ולא נשא אשה. ולא הטיב לראות שמנשה חזר בסוף ימיו. וכן יוסף שנכנס לעשות מלאכתו. שכתבו המפרשים שראה שממנה יצא שבט מישראל. ולא ידע שזהו מבת' יהיה. וכן קרח שראה שלשלת גדולה יצא ממנו וטעה. וכן יש אנשים שהרבו לחטא. ודומה להם ששוב לא יתקבלו בתשובה. ולכן לא חזרו בתשובה והרבו לחטוא כאלישע אחר. ולזה אמר שא"א לעבור על ציויו של הקב"ה אף שרואה איזה ענין ברוה"ק. ואמר משל לזה כמו ששומר רוח. והיינו שהזורע העצל כשיבא עת הזריעה ואומר שזה הרוח מורה שלא ירדו גשמים בזמן הזה. ועי"ז לא יזרע. וכן ראה בעבים. כשמגיע עת לקציר יעלה בדמיונו הכוזב שהגשם ימנענו באמצע הקצירה ולכן לא יקצר. ורימז ג"כ לחזקיה שהי' שומר לרוה"ק ומחמת זה לא זרע. היינו שלא נשא ולא היה לו זרע. וכן עב הענן הוא משל למסך המבדיל שעושין בחטאים כמ"ש הרמב"ם במ"נ. וכן אלישע אחר מחמת שראה עב הענן שנעשה מחמת חטאיו נכשל ויצא לתרבות רעה. והיה תוהה על הראשונות ולכך לא קצר אפי' שכר מעשיו הטובים שעשה בראשונה. ולכן אין להסתכל בעבים כמ"ש חז"ל:

פסוק ה

כאש' אינך יודעמה דרך הרוח. אמר הטעם שאינו ראוי לעשות כן. היות שאינך יודע דרך הרוח וע"פ הרוב טועה כמו האצטגנינו' בראייתן. ויש לו לזרוע ולקצור תמיד. כן הרוה"ק הוא כעצמי' בבטן המלאה. כמו שהולד במעי אמו שהוא מכוסה. ועוד שהוא עדיין בעצמות נפרדים ולא נקשרו עדיין אברים בגידין. וודאי שבלתי אפשרות לידע מה הוא. ככה לא תדע את מעשי אלקים. אף תראה איזה דבר ברוה"ק שדומה לך שמחמת כן ראוי לך לעשות דבר זה שהזהיר הבורא שלא לעשות או שלא לעשות מה שציוה הש"י לעשות. הנני מזהירך שלא לעשות כן. כי א"א לך לידע מעשה אלקים כי הנך רואה שיוסף וקרח וחזקיה כולם שגו ברואה כנ"ל. ע"כ אל תדקדק אחר ציוויו של הש"י מחמת ראייתך של רוה"ק כי א"א לידע אותם. כי הרוה"ק שאתה רואה בו הוא כעצמים

בבטן המלאה. כלומר הוא רק כעין גולם שמצד עצמו א"י וכן הוא מכוסה בהרבה דברים ומסכים שא"א לידע. ולכך המשילו לעצמים היינו הגולם המכוסה ונעלם בבטן אשה ולכך יותר מזה הזהר:

פסוק ו

בבוקר זרע זרעך. בעודך בימי בחרותך תרא' לזרוע זרעך ולעסוק במצות. וגם לערב דהיינו עד זקנה ושיבה:

אל תנח ידך. אפי' אם הרשעת בילדותך. או שכבר למדת תור' הרבה בילדותך. מ"מ אל תנח ידך בזקנותך. כי אינך וכו':

פסוק ז

ומתוק האור. אמר שאם תטיב מעשיך בילדותיך נקל עליך לעשות גם בימי זקנותיך. כי כמו שמתוק האור וכו' לקח משל שאם היה הנץ החמה תיכף אחר כלות החושך של לילה היה מזיק לעינים. ולכך ברחמי ה' הקדים אור השחר קודם הנץ החמה שיהיה בהדרג' שיהיה יכול לראות השמש. וראיית האור הוא הכנה והדרגה לראיי' השמש. כמו כן הרגילות מע"ט והתמדת לימוד בבחרות הוא הכנה וממתיק לו המעשים שעושה בזקנותו:

פסוק ח

כ"א שנים רבות יחיה בכולם ישמח. כלומר נראה שיהיה כולם טובים וישמח בכולם. כי כאשר ייטיב במעשים. בכולם אזי ישמח בכל הימים ולא יהיה כאותן שנאמר עליהם שילדות מבייש הזקנה. או הזקנה מבייש את הילדות. משא"כ איש כזה ישמח בכל ימיו:

ויזכור ימי החושך כי הרבה יהיה כל שבא הבל. מזהיר האדם לזכור תמיד יום מותו וימי החושך כי הרבה יהיה יותר מימי חייו:

וכל שבא. כלומר אותן הימי' שחי בהן הן הבל ומעט הם נגד ימי החושך אשר יהיה טמון בעפר:

פסוק ט

שמח בחור בילדותיך. שתראה לעשות תשובה בבחרותיך על מעשים שעשית בילדותיך ולא תמתין עד ימי הזקנה. למען תהיה לך לשמוח בבחרותיך על ימי ילדותיך. שאם לא תעשה כן. יביישו ימי ילדותך את ימי בחרותך ולא תהיה כאותן שאומרי' אשרי זקנתינו שכיפרה על ילדותינו. רק שתאמר אשרי בחרותינו שכיפרה על ילדותינו:

וייטב לבך בימי בחרותך. וגם תראה שיהיה לך טוב בימי בחרותך:

והלך בדרכי לבך. וממילא תלך בזקנותיך בדרכי לבך להטיב. כי המעשים אשר יעשה האדם בבחרותו גם עד זקנה ושיבה לא יסיר מהם. אם טובים אם רעים המה:
ובמראה עיניך. שהרגלת עצמך בימי ילדותך שלא תראה בדבר רע. אף בימי זקנותך תעשה כן:
ודע כי על כל אלה. היינו ע"כ הזמנים האלו הילדות והבחרות והזקנה יביאך אלקים במשפט. ע"כ הזהר בכולם שיהיה כולם שווין לטובה:

פסוק י

והסר כעס מלבך. היינו הדברים המכעיסים את הקב"ה תסירם מלבך:
והעבר רעה מבשרך. ואז לא יבא עליך הרעה. כי הילדות והשחוק הבל. לא תאמר איך אשליך תענוגי הילדות והבחרות. הנני אומר לך כי הילדות והשחרות הבל:

פרק יב

פסוק א

וזכור בוראך (מכאן ועד סוף הפרשה היא מפי' האלשיך בשינוי לשון קצת). כלומר ואף אם לא עשית כן בימי ילדותך וחטאת בילדותך. עכ"פ זכור את בוראך לשוב אליו בימי בחרותך עד אשר לא יבא ימי הרעה. קודם שיבאו היסורין עליך. שאמרו חז"ל לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה שאם יחלה אומרים לו הבא זכות והפטר:
והגיעו השנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ והיינו בימי הזקנה. אמר גם אם כשלת בעוניך בבחרותיך וראה לתקן העיוות בזקנותיך ולשוב בתשובה. ואל תאמר מה תועלת בתשובה זו אשר כבר אין ברירה וחפץ ורצון ומ"מ עשה אתה שלך ושוב:

פסוק ב

עד אשר לא תחשך השמש. היינו ימי המיתה. והמשיל לזה שכמו שהשמש הוא אור גדול ובנסוע השמש נשאר עדיין אור גדול מהשמש. ולמטה מזה והוא הירח. ולמטה מזה הוא הכוכבים. כמו כן יש באדם. כי הנשמה מתפרדת מעט מעט כל יום קודם מיתה. מקודם תפרד הנשמה. ואח"כ הרוח. ואח"כ הנפש מתחיל להתפטש מהגוף. וממשיל הנשמה לשמש. והנפש להירח. והאברים לכוכבים:
ושבו העבים אחר הגשם. אחר נפלו למטה יתחילו הליחות השרשיות שבו להתייבש. כמו העבים אחר הרקת הגשם שנשארו ריקנין ויבישים כמו כן יתייבש הלחות השרשיות אחר שיצא מהן כל לחותן:

פסוק ג

ביום שיזועו שומרי הבית. היינו כל האברים ירתחו ואח"כ יתעוותו:

ובטלו הטוחנות שא"א שוב לאכול:

וחשכו הרואות. עיניו טחו מראות:

פסוק ד

וסגרו דלתים. היינו השפתים מלנוע בדיבור:

בשפל קול הטחנה. כי מחמת שהאברים הפנימים א"י לטחון בא הגסיסה. ואז א"א לך להתוודות:

ויקום לקול הציפור. אף שקודם מותו מתחזק קצת לקום. זהו לקול הציפור המכריז בעת יציאת נשמה:

וישחו כל בנות שיר. היינו שהן מוצאת הפה שהן בנות השיר. הדיבור אין בהם עוד. וא"א אז להתוודות עוד:

פסוק ה

גם מגבוה ייראו. או נופל עליו הפחד ויראה מאימת הדין הגבוה ומהומה הוא לביתו:

וחתחתים בדרך. שרואה שמה משחיתי' שברא בעוונותיו העומדים לנגדו בדרך:

וינאץ השקד. ויתחיל להנץ הפורענית הנקרא שקד (וכמ"ש ירמיהו א':י"א מקל שקד אנכי רואה):

ויסתבל החגב. חגב הוא כח הטומאה. ויסתבל הוא מלשון משא וסבל שיהיה כח הטומאה כמשא כבד על הנפש ולא יניחו לעלות למעלה:

ותפר האביונה. שמפר תאוותו שמתאוה לעלות למעלה והוא כענין שנאמר (שמואל א כ"ה:כ"ט) ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע:

כי הלך אדם אל בית עולמו. וסבבו בשוק הסופדים. בהיות כן ראוי הוא שכאשר הולך אדם אחד לבית עולמו והוא לקברות יובל. שילכו ויסבבו הסופדים בשוק אצל החיים אשר המה חיים עודנה לעוררם מתרדמתם לשוב אל ה' בחזקה ולומר להם שגם עליכם תעבור כוס זה ומקרה א' לכולם וישובו מהר:

פסוק ו

עד אשר לא ירתק חבל הכסף. היות כי יש ג' תאוות באדם. אהבת ממון לקבוץ כעפר בצר. ב' חמדת מאכל ומשתה. ג' חמדת נשים. וריתוק חוט המשולש. הוא מלשון הכתוב (יחזקאל ז':כ"ג) עשה הריתוק והוא מעשה עבות של חוט המשולש. וכסף הוא מל' תאוה כמו נכסוף נכספת. וז"ש שהסופדי' יאמרו להחיים שובו מהרעה שלא יעשו הג'

חמדות שבאדם. וחוט המשולש שלא במהרה ינתק ויזכרו ביום המיתה כי אז יתרוצץ גולת הזהב כי אז תתרוצץ ותתפוצץ הזהב. כי יעשה לו כנפים להממון. וזה אמר נגד חמד' הממון ונגד חמדת אכילה ושתי'. אמר ותשבר כד על מבוע. כמאמרם ז"ל שאחר ג' ימים נבקע כריסו ונשפך פרשו ע"פ. ויאמר לו טול מה שנתת בי. וזהו ותשבר כד על המבוע. כד היינו הכרס. על המבוע. הוא הפה שהוא מבוע הגוף. ונגד הזימה שהיא הממהרת המיתה. אמר ונרוץ והוא ריצה שמחמת הזימה. ימהר הגלגל אל הבור ע"כ שובו מהר. ואז אף שישוב העפר הוא הגוף אל הארץ אשר ממנה לוקח. מ"מ הרוח תשוב אל אלקים לכן חוסה נא על הנפש:

פסוק ח

הבל הבלים. סיים ספרו ואמר שדי בזה להההביל ההבלים:

אמר הקהלת הכל הבל. בתוספת ה' הקהלת שהקהלת מורה שהוא מאמר השכינה שבא להסכים ע"כ ההבלים שההביל שלמה שהוא אמת שכולו הבל. לזאת אמר הקהלת שהיא השכינה שאמרה הכל הבל כל הבלים שההבילו שלמה הן אמת:

פסוק ט

ויותר שהי' קהלת חכם. זהו הכל מאמר השכינה להעיד שהן דברי שכל ודעת ולימוד דרכים ומדות טובות להעם. ואיזן וחיקר ותיקן. איזן הוא מה שקיבל באזניו מרבו וחיקר הוא מה שחקר דבר מתוך דבר. ומחמת כן תיקן משלים הרבה:

פסוק י

ביקש קהלת כי אמרו חז"ל דליכא מידי בנבואה דלא רמיזה באורייתא. ולזה אמר שבקש קהלת למצוא חפץ כל חפצו היה רק לומר דברים שרמוזין באורייתא שהם אמרי יושר ואמרי אמת:

פסוק יא

דברי חכמים כדרבונות. כי אף שדברי חכמים כדרבונות שמיישרין האדם לעבודת השם יתברך כדרבן המיישר פרה לעבודתה מ"מ אפשר לזוז מהן מעט לכאן או לכאן. משא"כ נגד דברי שלמה אמר וכמסמרות נטועים שא"א לזוזן כלל אפי' זיז כל שהוא:

בעלי אסופות ניתנו מרועה אחד. אותן הדברים שאמרן בעלי אסופות שאספו דברים מהדברים שניתנו מרועה א' שהוא תורת משה שהן כמסמרות נטועים שא"א לזוז מהן כלל:

פסוק יב

ויתר מהמה בני הזהר ויותר ממה שנזכר בס' הזה בני הזהר כל דבר אשר יש לחשוב שעי"ז יעברוך על דעת קונך לסור מדרך התורה והמצות ח"ו. הזהר מאוד כי לפרוט הכל א"א:

כי עשות ספרים אין קץ. היינו עשות ספרים לפרט ולבאר אין קץ:

ולהג הרבה. וגם לדבר הרבה הוא יגיעת בשר לכן אקצר ואומר:

פסוק יג

סוף דבר הכל נשמע. אחר ששמעת את כל הכתוב בס' הזה. השורש הוא את אלקים ירא. שלא לעשות מה שציוותה התור' שלא לעשות:

כי זה כל האדם. כי הרמ"ח אברים שבאדם הוא כנגד כל הרמ"ח מצות עשה. ושס"ה גידין הוא כנגד מצות ל"ת וכאשר מקלקל אחת. מקלקל כל גופו כמו אם יתקלקל אבר או גיד אחד שמזיק לכל גופו. ע"כ הכלל הוא הזהר במה שהזהירה התורה עליו:

פסוק יד

כי את כל מעשה. לא המעשה לבד. יבא אלקים במשפט. וגם על כל נעלם. דהיינו המחשבה אם הוא טוב או הוא רע. ולזה חזר ושנה:

סוף דבר את אלקים ירא. אחד נגד המחשבה:

ואת מצותיו. נגד המעשה. כלומר הוי זהיר במעשה ובמחשבה. יהי רצון שייחד מעשינו ומחשבותינו לעבודתו יתברך עד כי יבא משיח צדקינו במהרה בימינו. אמן:

תושלבע